

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Інститут управління, психології та безпеки

Кафедра теоретичної психології

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ
В СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ**

кваліфікаційна робота

здобувача вищої освіти

освітнього ступеня «бакалавр»

Гліб ДОБРОДНЯК

4 курсу, денної форми навчання

спеціальність 053 «Психологія»

ОПП «Психологія»

Науковий керівник:

кандидат психологічних наук

Оксана БОРИСЕНКО

Рецензент:

кандидат психологічних наук, доцент

Олександр КУЦІЙ

Кваліфікаційна робота допущена до захисту

« 1 » травня 2023 р., протокол № 11

завідувач кафедри теоретичної психології

доктор психологічних наук, професор

_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів

2023

АНОТАЦІЯ

Добродняк Г. Взаємозв'язок особистісної та соціальної ідентичності в структурі я-концепції майбутніх психологів

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичний аналіз поняття «ідентичність», в результаті якого встановлено, що ідентичність є складним та багаторівневим феноменом. Встановлено, що професійна ідентичність, об'єднуючи в собі риси і особистісної, і соціальної ідентичності, являє собою багаторівневу динамічну структуру. Професійна ідентичність виступає як результат професійного самовизначення особистості та прийняття відповідних професійних ролей, а ідентифікуючи себе із певною професійною спільнотою, особистість засвоює притаманну їй систему норм, цінностей та ідеалів. В емпіричному дослідженні за результатами порівняльного аналізу встановлено, що для респондентів характерний досягнутий рівень соціальної ідентичності. Доведено, що для професійного самовизначення важливим є зрілий, свідомий вибір реалізуватися у діяльності відповідно до особистісних цінностей, які є одночасно і професійними, оскільки формуючи власний професійний образ, особистість переймає цінності та ідеали професійної групи, тому особистісні цінності перекликаються із цінностями обраної професії, що знаходить підтвердження у даному дослідженні.

Ключові слова: здобувачів вищої освіти, психологи, професійна ідентичність, професійний образ, професійне самовизначення.

ABSTRACT

Dobrodnyak H. Interrelationship of personal and social identity in the structure of the self-concept of future psychologists

In the qualification work, a theoretical analysis of the concept of "identity" was carried out, as a result of which it was established that identity is a complex and multi-level phenomenon. It was established that professional identity, combining features of both personal and social identity, is a multi-level dynamic structure. Professional identity is the result of the professional self-determination of the individual and the acceptance of the relevant professional roles, and by identifying himself with a certain professional community, the individual acquires his own system of norms, values and ideals. In an empirical study based on the results of a comparative analysis, it was established that the achieved level of social identity is characteristic for the respondents. It has been proven that for professional self-determination it is important to make a mature, conscious choice to be realized in activities in accordance with personal values, which are at the same time professional, because when forming one's own professional image, a person adopts the values and ideals of a professional group, therefore personal values resonate with the values of the chosen profession, which finds confirmation in this study.

Key words: students of higher education, psychologists, professional identity, professional image, professional self-determination.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	8
1.1. Поняття ідентичності особистості у науковій літературі.....	8
1.2. Особистісна та соціальна ідентичність в структурі Я-концепції особистості.....	14
1.3. Особливості становлення професійної ідентичності у студентів-психологів.....	21
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ.....	27
2.1. Підходи до дослідження ідентичності особистості.....	27
2.2. Організація та проведення емпіричного дослідження особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів.....	28
2.3. Аналіз та інтерпретація результатів	37
Висновки до розділу 2.....	62
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	68
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. На сьогоднішній день проблема ідентичності загострюється через потужні зміни, як в Україні, так і в цілому у світі. Переломні події, які відбуваються у суспільстві, підштовхують людину звернутися до питання «Хто Я?», адже із народження і по мірі дорослішання формуються та переплітаються різні ідентичності – статеві, національні, релігійні, культурні, політичні та інші, однак в цілому вони дозволяють констатувати особистість у сприйнятті соціуму. Усвідомлення себе та ідентифікація із певним способом розуміння та взаємодії із навколишнім середовищем є необхідною умовою цілісності та внутрішньої безперервності відчуття власного «Я» людиною.

Студенти – випускники, майбутні психологи, сьогодні на етапі формування професійної ідентичності, однак розуміємо, що професійна ідентичність є різновидом соціальної ідентичності, і одночасно частиною особистісної ідентичності. Таким чином, процес професійного самовизначення проходить крізь призму особистісної трансформації, самовизначення у світі цінностей, ідей, усвідомлення власної приналежності до професійної спільноти. Процес становлення професійної самосвідомості студентів відбувається в умовах травматичного досвіду проживання подій війни, в період коли українське суспільство проживає культурну травму, яка впливає на ідентичність кожного громадянина України, і на особистісному, і на соціальному рівні. По завершенню навчання студенти - психологи стають на шлях реалізації себе як фахівців, однак робота у психологічному та кризовому консультуванні, у психотерапевтичному та психокорекційному процесах вимагає певного рівня професійної самоефективності. Професійна самоефективність – динамічна характеристика, що дозволяє людині діяти впевнено відповідно до професійної компетенції, тому і стає важливим питання професійного визначення особистості, тобто усвідомлення себе саме як спеціаліста допомагаючої професії. Безпосередньо

працюючи із тонкими сферами людської психіки, психолог має пройти етап вирішення внутрішніх конфліктів задля формування цілісного розуміння власного Я, сприйняття себе у контексті «Я та інші», і вже на основі цього відбувається самосприйняття себе як спеціаліста.

Вивченню проблеми ідентичності присвячено праці такі науковців, як: В. С. Агеєвої, Г. М. Андрєєвої, Н. В. Антонової, Ф. Зеєр, Д. М. Завалишиної, Н. І. Іванової, Е. О. П. Єрмолаєвої, Є. В. Конєвої, Є. О. Клімова, В. Ф. Соколової, В. О. Ядова, Л. Б. Шнейдер, Е. Еріксона, Д. Абрамса, С. Страйкера, М. Б. Бревера, Д. Тьорнера, Х. Р. Маркуса та інші, більшість з яких висвітлюють і питання професійної ідентичності.

Таким чином, дослідження особистісної та соціальної ідентичності майбутніх психологів пов'язано із питаннями професійної ідентичності, і, як наслідок, їх майбутньої ефективності. Сьогодення психологів України сповнене великою кількістю викликів – індивідуальні та колективна травми, горювання, гострі та хронічні стресові реакції, зростаючий рівень психічних розладів, тому важливо, щоб психолог чітко розумів власну роль та зберігав мотивацію йти шляхом розвитку у даній професії.

Мета дослідження: теоретичне обґрунтування феномену ідентичності та емпіричне вивчення особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів.

Об'єкт дослідження: феномен ідентичності особистості.

Предмет дослідження: особистісна та соціальна ідентичність в структурі Я-концепції майбутніх психологів.

Завдання:

- 1) Проаналізувати наукову літературу з обраної тематики, а саме: теоретико-методологічні особливості поняття особистісної та соціальної ідентичності.
- 2) Організувати та провести емпіричне дослідження особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів.
- 3) Аналіз та інтерпретація отриманих даних.

Гіпотеза дослідження: існують відмінності у сформованості особистісної, соціальної та професійної ідентичності, як різновиду соціальної ідентичності, між студентами випускного курсу бакалаврату та студентами магістратури (друга вища освіта).

Методологічні та теоретичні основи дослідження: роботи, присвячені вивченню ідентичності таких дослідників, як: Е. Еріксон, Л. Б. Шнейдер, Г. Теджфел, Д. Тернер, Дж. Марсія, Дж. Мід, Дж. Адамс, В. Л. Зливков, К. В. Коростеліна та інших.

Теоретичне значення роботи: 1) змістовний виклад та розширення уявлення про особистісну та соціальну ідентичність; 2) уточнено зміст феномену ідентичності в контексті його взаємозв'язку з професійним самовизначенням майбутніх психологів.

Практичне значення роботи: результати дослідження можуть бути використані для аналізу проблематики процесу формування професійної самосвідомості майбутніх психологів та для покращення освітнього процесу у вищих навчальних закладах.

З метою реалізації поставлених завдань було застосовано наступні методи:

1. Теоретичний - аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми.
2. Психодіагностичний, а саме застосування наступних методик:
 - 1) Шкала інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса;
 - 2) Шкала автентичності особистості (The Authenticity Scale, А.М. Wood, Р.А. Linley, 2008);
 - 3) Опитувальник професійної ідентичності (О. В. Радзімовська);
 - 4) Методика «Визначення ясності Я-концепції (SCCS)» (Д. Кемпбелл), адаптована І. Я. Шемелюк.
3. Математико-статистична обробка даних, шляхом застосування відповідних методів: порівняльний аналіз, застосування критерію Уелча для порівняння середніх значень досліджуваних груп, кореляційний та

регресійний аналізи. Усі розрахунки здійснювались у програмі статистичної обробки Jamovi.

Структура роботи: бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, літератури та додатків, містить 17 таблиць та 14 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТРУКТУРІ Я- КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

1.1. Поняття ідентичності особистості у науковій літературі

Поняття ідентичності на сьогоднішній день застосовується у різних науках: філософія, соціологія, психологія, політологія, етіологія, набуваючи в кожній своєрідного контексту, тому існує проблема термінологічної неоднозначності. Історичним попередником даного поняття до ХХ ст. виступало поняття тотожності, що характеризувало ті явища та процеси, які сьогодні описують за допомогою поняття ідентичності. Слово «ідентичність» (identitas) має походження від латинського слова «idem», що в перекладі «той самий», тому буквально «identity» має два значення: ототожнення та впізнавання. В українській мові слово «ідентичність» з'явилося у шістдесятих роках минулого століття, до цього часу у вжитку було слово «тотожність». Сучасне розуміння поняття тотожності полягає в тому, що воно відображує граничний випадок рівності об'єктів, при якому всі властивості їх співпадають, тому його застосовують і в якості технічного терміну для опису різних понять та явищ, і більш характерне для логічних наук [1]. Таким чином, поняття тотожності застосовується у більш широкому контексті і не являється суто людським феноменом, в той час як поняття ідентичності пов'язано безпосередньо з буттям людини.

Поняття ідентичності являється ключовим терміном багатьох сучасних гуманітарних наук, однак його тлумачення перебуває на етапі обговорення, уточнення та коригування. Кожна з наук має безліч як теоретико-методологічних підходів, теорій, концепцій, так і практичних досліджень, які присвячено вивченню ідентичності. Однак, феномен ідентичності та пов'язані із ним поняття, досить часто не мають чітких дефініцій. Існує також багато дискусій та

розбіжностей щодо класифікації та опису структурно-системних характеристик феномену. Переважно класифікації представляють собою поділ на компоненти, аспекти, типи, рівні, види ідентичності та субідентичності.

Науковці Д. Сноу, Г. Брейкуелл, М. Бруер виокремлюють індивідуальний і груповий рівень ідентичності, а Ю. Малахов: індивідуальний та соціальний, індивідуально-психологічний та соціально-культурний рівні. Дж. Тернер і П. Оукс виділяють суперординатний проміжний і субординатний рівні. О. Нагорна розрізняє рівень базової ідентичності, рівень соціокультурних ідентичностей та рівень глобальної ідентичності.

Класифікації, в основі яких поділ за типами створили такі науковці: О. Катанова, Т. Грушевицька, А. Садохін, В. Попов розрізнили особистісний і соціальний типи ідентичності; Д. Сноу, М. Бруер - особистісний і колективний типи; Ю. Малахов, Т. Румянцева, Н. Іванова - професійний, етнічний, класовий, релігійний та інші. Дослідниці О. Катанова та О. Селіванова розрізняють особистий (особистісний) і соціальний (рольовий) аспекти ідентичності. За видами ідентичності здійснили поділ Т. Румянцева, Н. Іванова та Т. Грушевицька, виокремлюючи особистий і соціальний вид, а Л. Шнейдер, Т. Гуллберг, М. Щербакова за видами субідентичності: вікова, гендерна, етнічна, класова, політична, релігійна тощо.

Також окремі дослідники (К. Галушко, Т. Водолажська, Ю. Малахов, Н. Черниш, І. Кон, Ю. Хабермас) описують ділення за наступними параметрами [2]:

- модальності ідентичності: особиста, психофізіологічна, соціальна;
- проєкції ідентичності: ретроспективна, оперативна, проспективна;
- вісі ідентичності: особиста і горизонтальна;
- форми ідентичності: національна, етнічна, політична, релігійна;
- категорії ідентичності: вікова, статева, етнічна, релігійна, громадянська;
- контексти ідентичності: індивідуальна, соціальна, соціокультурна;
- кластери ідентичності: вікова, гендерна, етнічна, регіональна, культурна, статусно-професійна, політична.

Загалом можна виділити чотири провідні напрямки вивчення проблематики ідентичності:

- Особистісно-орієнтований напрям, представниками якого є К. Роджерс, Т. Бюдженталь, А. Маслоу, В. Франкл, М. М. Бахтін, М. К. Мамардашвілі, Р. Мей, А. Ленге та інші. В даному напрямку основний фокус дослідження на глибинному висвітленні індивідуального шару – персональної ідентичності, і за методологічну основу береться положення про «Я» як сферу суб'єктивного, змістом якого є унікальні смисли.
- Соціально-психологічний напрям, в якому вивчалась ідентичність такими дослідниками, як: Е. Еріксон, Г. Теджфел, Д. Тернер, Г. М. Андреева, В. С. Агеев, М. Г. Іонін, Н. Л. Іванова, Т. Г. Стефаненко, В. И. Павленкота інші. Даний напрям акцентує увагу на соціальних детермінантах формування та становлення ідентичності через ідентифікацію індивіда з нормами та правилами поведінки, що характерні для певної соціальної групи. В такому зрізі висвітлення проблематики вводиться поняття соціальної ідентичності.
- Вивчення ідентичності через призму теорій вікових криз розвитку в якості специфічного феномену юності. Ідентичність розуміється як вікове новоутворення із певними закономірностями розвитку. Представниками даного напрямку є: Е. Еріксон, Д. Марсія, І. С. Кон, М. Р. Гінзбург, Д. І. Фельдштейн, Л.С. Виготський, Л. І. Божович, А. Ватерман, А. М. Прихожан та інші.
- Психоаналітичний напрямок, в якому аналізується ідентичність в якості глибинного феномену. Серед дослідників цього напрямку необхідно виділити К. Хорні, Д. Віннікотт, М. Малер, Х. Кохут, Р. Лейнг, Х. Хартманн. В даному підході прицільна увага зосереджується на розкритті витоків інтегрованої та стійкої Самості – ідентичності. В межах даного напрямку розроблені теорії об'єктних відносин та «первинної ідентичності» [3].

Отже, науковці різних підходів вносили певний вклад в розкриття поняття ідентичності, однак далі розглянемо найбільш важливі концепції, які стали підґрунтям для розвитку сучасних положень.

Дослідження феномену ідентичності пов'язано насамперед з іменами таких науковців, як З. Фройд, К. Ясперс і Е. Еріксон. В своїх роботах «Психологія мас і аналіз Я» та «Трактування сновидінь» З.Фройд застосував термін «ідентифікація», що функціонально відображало поняття ідентичності, але суто як психоаналітичний концепт, не надавши йому подальшого розвитку. Ідентифікація, по суті, означає приписування суб'єктом собі певних психічних властивостей : «... Ототожнення (ідентифікація) надзвичайно важливий момент для механізму істеричних симптомів. Цим шляхом хворі виявляють у своїх симптомах не лише власні переживання, але й переживання інших осіб; вони начебто страждають за інших і виконують одноосібно всі ролі великої життєвої п'єси» [4, с.139]

Е. Еріксон, спираючись на роботи Фройда, вводить поняття «ідентичність», як безперервний синтез ідентифікацій індивіда, що набуває нової якості, тим самим розмежовуючи поняття ідентифікації та ідентичності, розуміючи, що ідентичність не являється простою сумою всіх ідентифікацій. Ідентифікація, на його погляд, пов'язана з ототожненням індивіда з іншими, підкреслюючи, що ідентифікація являється одним з механізмів процесу формування ідентичності. Вчений розрізняє ідентичності індивіда і групи, зазначаючи, що ідентичність індивіда засновується на відчутті тотожності самому собі та безперервності власного існування у часовому просторі, а також усвідомлення того факту, що це визнається оточенням. В загальному сенсі, як підкреслює автор, розуміння ідентичності збігається із поняттями «Я-концепція», «Я – досвід», «Я – система», тобто все, що стосується «Я» у різноманітних формах. Стосовно індивіда він також розглядає окремо «Его-ідентичність» та «Я-ідентичність». Еріксон визначає «Я-ідентичність» як повністю усвідомлене індивідом і формується в результаті життєвого досвіду, а «Его-ідентичність» є несвідомою, формуючись на межі «Его» та соціальної

реальності [5]. «Его-ідентичність» задає певну якість існування особистості через формування внутрішнього простору і часу, і, як наслідок, відзначається появою кордонів особистості. Таким чином, ідентичність пов'язана із здатністю індивіда бути і частиною певних соціальних груп, реалізуючи відповідні соціальні ролі, і одночасно відокремлюватися від них, визнаючи власну унікальну сутність. Поняття Его-ідентичності визначається також як психосоціальна ідентичність, тим самим роблячи акцент на тому, що ідентичність в якості феномену виникає передусім на рівні особистості, і вже потім переноситься на рівень соціальних груп. Е. Еріксон аналізує феномен ідентичності, виділяючи три рівні:

- ідентичність на індивідуальному рівні як наслідок усвідомлення людиною власної неперервності та тривалості у часі;
- ідентичність на особистісному рівні – відчуття особистістю власної унікальної природи, неповторності свого досвіду буття, зумовлюючи тотожність самої собі;
- ідентичність на соціальному рівні – особистісний конструкт, який визначає єдність особистості із груповими та соціальними стандартами, цінностями, ідеалами.

Дж. Марсія продовжив розробку ідей Еріксона, створивши статусну модель ідентичності. Ідентичність він схарактеризував як структуру Его, що включає внутрішню динамічну організацію потреб, здібностей, установок, переконань та індивідуальної історії, яка самостворюється. Дослідник стверджував, що феноменологія ідентичності виявляється через паттерни «вирішування проблем», тобто саме ухвалення рішень стосовно себе і власного життя, особистість формує структуру ідентичності [6].

Окремо необхідно виділити ситуативний підхід, представлений такими вченими як Д. Кемпбелл, М. Шериф та інші, дослідження яких присвячено груповій та між груповій поведінці. Ідентичність в даному підході розглядається як результат усвідомлення особистістю власної приналежності до певної групи, що може відбуватися під впливом міжгрупових взаємодій. Також вчені

розвивають ідею міжгрупового конфлікту, природою якого є відносини конкуренції.

Некласичним підходом вважається символічний інтеракціонізм, представниками якого є Є. Гоффман, Ч. Кулі, Дж. Мід. Соціальний психолог Чарльз Кулі, ввівши поняття Я-концепція, визначає ідентичність як відбиток узагальнених інтеракцій, які з'являються під час безпосереднього особистісного спілкування людини в групі. Свої погляди він відобразив у теорії «дзеркального Я», яка розкриває символічну взаємодію індивіда з різного роду первинними групами, до яких він належить.

Є. Гоффман тлумачить ідентичність як процес означування у процесі взаємодії індивідів. Під поняттям «знак» він розуміє будь-яку ознаку індивіда, яку він використовує у взаємодії з іншими для підкреслення своєї відмінності від них [7].

Окремо слід виділити погляди Дж. Мід, праці якого стали передумовою сучасного концепту ідентичності. Він стверджував, що уявлення про ізольоване «Его» ілюзорне, оскільки особистість визначається соціальними умовами, тому особистість та суспільство мають спільний генезис. Орієнтиром для «Я-концепції» завжди являється «Я іншої людини», на його думку [8].

Дослідники когнітивного підходу Дж.Тернер, А. Теджфел та інші, інтерпретують ідентичність як когнітивну систему, яка виконує функції регуляції поведінки індивіда у відповідній ситуації. Вони також виокремлюють особистісну і соціальну ідентичність, та вводять поняття «міжособистісний – міжгруповий континуум», в межах якого розташовано усі поведінкові реакції індивіда.

На сучасному етапі зацікавленість дослідників різних країн щодо проблематики ідентичності лише зростає. В період з 2007 до 2012 року Лондонським університетом, а саме Інститутом освіти та соціальних досліджень на факультеті психології та розвитку людини було проведено низку досліджень: дослідження впливу ранньої соціалізації на зміст та структуру ідентичності (Девід Гоф), індивідуальні відмінності у сприйнятті себе підлітками різної статі

(Энн Феникс), вплив підліткового віку на становлення ідентичності у дорослості (Гэри МакКаллох) [8].

1.2. Особистісна та соціальна ідентичність в структурі Я-концепції особистості

Останні події в Україні засвідчують життєве значення ідентичності, оскільки збереження або вдосконалення, а тим більше конфлікт ідентичностей, на пряму впливає на всі сторони буття особистості, її функціонування. Тому вивчення цієї тематики є особливо актуальною під час війни, яка атакує ідентичність кожної людини на всіх рівнях: і на особистісному, і на соціальному. У складних ситуаціях, таких як війна, катастрофа відбувається руйнування ідентичності людини, і після пережитих подій людини необхідно наново відбудувувати її, символічно перероджуючись.

Пошук ідентичності пов'язаний із переживанням індивіда себе у гармонійній єдності та взаємозв'язку із світом. К. Ясперс у своїй роботі «Загальна психопатологія» описує ідентичність як одну з чотирьох формальних ознак свідомості «Я», де першою ознакою є усвідомлення індивідом себе активною істотою; друга – усвідомлення особистої єдності; третя – усвідомлення власної ідентичності, тобто «Я лишаюсь тим, ким був/була завжди»; четверта – усвідомлення своєї унікальності та відмінності від інших [8]. Однак межі, в яких особистість відчуває свою єдність, цілісність, самототожність мінливі, і, на думку Ясперса, людина спроможна усвідомити, що стан її «Я» змінюється, та водночас вона може не усвідомлювати власну ідентичність.

Для розкриття процесу формування ідентичності, слід звернутися до вчення Е. Еріксона, сутність підходу якого полягає у потрійному її трактуванні, а саме як почуття, як процесу та як структури. При цьому між даними складовими концепту підкреслюється взаємозв'язок. По-перше, зародження ідентичності починається в процесі відносин із матір'ю у самому ранньому віці, ґрунтуючись на емпатійному ставленні матері та довірі, що з'являється у стосунках. Далі і відбувається закладення основ ідентичності дитини як

безперервного та цілісного власного існування у часі та просторі, відчуття тотожності, що визнається значущими дорослими. Протягом наступних років життя дитина переживає послідовні внутрішньопсихічні процеси у вигляді інтроекцій, ідентифікацій, формування ідентичності. І вже базуючись на почутті ідентичності, відбувається процес «пробної кристалізації» ідентичності. Вчений вважав, що процес становлення ідентичності триває протягом усього життя, однак завершення дитячого періоду вже відзначається досягненням цілісності, яка вміщує усі важливі ідентифікації з поступовою інтеграцією образів «Я». Центральним ядром індивіда, зазначав автор концепції, є психосоціальна ідентичність, що поєднує в собі прийняття особистістю власного цілісного образу у єдності з соціальними зв'язками через почуття відповідності вимогам соціуму. В епігенетичній концепції розвитку автор розкриває основну ідею – у своєму розвитку особистість послідовно на кожному життєвому етапі проходить через «кризу особистісної ідентичності», і для кожного періоду характерний свій об'єкт ідентифікації. Успішне подолання кризи ознаменовується сформованою ідентичністю, у протилежному випадку формується негативна ідентичність, згубно впливаючи на індивідуальний розвиток індивіда.

Дослідник Т. С. Яценко зазначає, що «Я» властиві об'єктивні закономірності функціонування, що забезпечується підсвідомим на латентному рівні, тобто за межами контролю свідомості. У формуванні Я-ідентичності беруть участь неусвідомлювані захисні механізми ідентифікації, і саме їх співвідношення і зумовлює баланс або кризу ідентичності [9]. Подолання кризи ідентичності відбувається через внутрішній конфлікт, по завершенню якого формується нова ідентичність з набуттям нового інтеграційного рівня або її повна втрата (регрес, дезінтеграційні процеси особистості).

Таким чином, неможливість усвідомити власну Я-ідентичність людиною спричинено неусвідомлюваним внутрішнім конфліктом, суперечністю, а надмірна фіксація на дефіцитарних аспектах власного «Я» може призводити до утворення псевдоідентичності, що являє собою статичне ригідне уявлення людини про себе. Підсумовуючи, необхідно підкреслити саме взаємозв'язок

динамічних та статичних аспектів ідентичності, оптимальне поєднання яких призводить до психосоціального благополуччя, зростання емоційної інтеграції, і в цілому до цілісного «Я». Сформована ідентичність відображає тенденцію особистості до самостановлення і до змінювання, основується на «прогресивній статичності особистості».

Так, Л. Шнейдер зазначає, що ідентичність – динамічна структура, розвиток якої триває протягом всього життя людини, причому він відбувається нерівномірно з суттєвим прагненням до її визначення і руйнівними наслідками через втрату ідентичності для особистості [10]. Динамічний аспект ідентичності особистості проявляється через унікальну неповторність самостворення людини, а статичний аспект представлений сталою інтеграційною функцією «Я».

Ряд науковців розглядають особистісну ідентичність в межах понять «Я – концепції». Т. В. Скирко пов'язує особистісну ідентичність з проблемою самовираження та свободою вибору, а ідентифікація в процесі формування її як основний механізм самопізнання [11]. Р. Бернс під «Я-концепцією» розуміє систему установок особистості, спрямованих на себе (тобто самопізнання), включаючи такі компоненти, як: когнітивний, оціночний та поведінковий [12]. А. Ватерман акцентує увагу на ціннісному компоненті ідентичності, що включає установки, цілі, мотиви, переконання особистості [11]. Цінності, як елемент ідентичності, формуються внаслідок вибору із можливих альтернатив під час кризи ідентичності, що стає основою самовизначення та окреслення подальшої траєкторії життєвого шляху.

Дж. Мідом виокремлено усвідомлювану та неусвідомлювану ідентичність. Неусвідомлювана ґрунтується на неусвідомлено прийнятих індивідом правил, цінностей, норм і установок, що надходять від соціальної групи, до якої вона належить. Усвідомлювана ідентичність пов'язана із появою рефлексії та розвиненням когнітивних процесів – індивід починає аналізувати себе як особистість і відповідно аналізувати особисту поведінку. Автор зазначає, що формування «Я-концепції» (поєднання імпульсивного «Я» та рефлексивного «Я» в інтегративне «Я») відбувається у дитинстві через програвання у грі ролей

значущих «інших». Завдяки грі дитина засвоює основні деталі взаємовідносин та взаємодії, що призводить до поступової інтеріоризації соціальних вимог, норм та моделей поведінки, які перетворюються на індивідуальні цінності та інтегруються в «Я -концепцію» [13].

Аналізуючи наукову літературу, необхідно відмітити розбіжність у поглядах стосовно тлумачення та окреслення меж особистісної та соціальної ідентичності, що виступає предметом дискурсу і на сьогоднішній день. Якщо звернутися до основоположників, то Е. Еріксон розглядав соціальну ідентичність в якості внутрішнього конструкту солідарності особистості із ідеалами та нормами певної групи, категоризуючі їх на «свої» та «чужі». Г. Брекуел, говорив про соціальне в структурі ідентичності. Він вважав, що ідентичність має соціальне походження, адже через соціальні категорії особистість пізнає себе [14].

Українська науковиця К. В. Коростеліна, аналізуючи теорії ідентичності, висловлює таку думку: головними компонентами ідентичності являються «Я-ідентичність» або індивідуальна (включно із рольовими ідентичностями) та «Ми-ідентичність» або колективна (включаючи соціальні категорії та групові ідентичності). Вчена розуміє під особистісною ідентичністю набір індивідуальних рис та властивостей, що диференціюють дану особу серед інших індивідів. А під соціальною ідентичністю розуміється частина «Я-концепції», що формується на основі знання щодо приналежності індивіда до певної соціальної групи, а також усвідомлення ним цінності та емоційної значущості членства у даній групі [15].

Спробу прояснити суперечність між особистісною ідентичністю та соціальною намагався здійснити Ю. Хабермас. Науковець представив структуру ідентичності, надавши їй вигляд осей координат, де вертикальна вісь – це особистісна ідентичність (зв'язаність історії людини), горизонтальна – соціальна (виконання вимог соціальних ролей), а точка перетину осей – баланс між особистісним та соціальним. Таким чином, перед особистістю постійно постає

питання: «Зберігати індивідуальність чи стати як усі навколо?» [16]. Саме в цих двох вимірах і реалізується балансуєча Я-Ідентичність людини.

Протилежна точка зору висловлена швейцарськими вченими Т. Дево та Ж.-К. Дешам. Вони вважають, що не слід розглядати соціальну і особистісну ідентичності в якості полюсів одного континууму, оскільки вони знаходяться у зворотному зв'язку між собою [17].

В теорії соціальної ідентичності Г. Теджфел оперує такими поняттями, як: соціальна категоризація, соціальна ідентифікація, соціальне порівняння. В основу положень даної теорії покладено властивість індивіда розділяти світ на категорії, і на соціальні також, співвідносячи себе із певними категоріями. Так відбувається процес соціальної ідентифікації. Соціальною ідентичністю автор називає комплекс всіх ідентифікацій, які необхідні особистості задля самовизначення та інтерналізації їх у когнітивний компонент Я-концепції. Він стверджує, що регуляція поведінки людини відбувається за рахунок актуалізації однієї з двох підструктур «Я-концепції»: або особистісної, або соціальної ідентичності. Особистість здійснює вибір поведінки у кожній окремій ситуації - в якості індивіда або в якості члена певної групи, актуалізуючи одну з двох підсистем [3].

Дж. Тернер продовжив ідеї Г. Теджфела, та створює теорію самокатегоризації. Науковець зазначає, що формування соціальної ідентичності відбувається через послідовність когнітивних процесів [18]:

1. Самовизначення індивідуумом себе як члена певної соціальної категорії.
2. Засвоєння індивідом у свій Я-образ загальних характеристик певної групи, а також присвоєння її стереотипів, норм.
3. Завершальний етап – засвоєні стереотипи та норми стають внутрішнім регулятором соціальної поведінки індивіда.

Дж. Тернер зазначає, що фундаментальним процесом у становленні соціальної ідентичності є соціальне порівняння, як міжгрупове, так і міжособистісне, підґрунтям якого являється конфлікт.

У. Дойлз [19] у дослідженнях, визнає соціальну ідентичність як самостійний феномен, співвідносячи її зі структурою Я-концепції. Серед її основних компонентів він вирізняє образ тіла, етнічну ідентичність, популярність, спорт, академічні здібності. Також він вважає, що впливовими задля становлення соціальної ідентичності є норми, цінності, установки, що пропагуються у суспільстві.

Дж. Келлі зазначає, що конструювання соціальної ідентичності особистістю відбувається внаслідок соціальної взаємодії і соціального порівняння, і загалом процесу її життєдіяльності [20].

Засновуючись на положеннях Ж. Піаже (когнітивно – віковий розвиток суб'єкта) дослідниками С. Аміотом, Дж. Смітом, Р. Саблоннери, Д. Террі [21] було представлено стадії розвитку соціальної ідентичності:

1. Прекатегоризація – дана стадія існує до моменту, коли особистість опиняється перед необхідністю здійснити вибір під час життєвої кризи, яка вимагає перегляду від неї попередньої ідентичності через взаємодію з новою соціальною групою.
2. Категоризація – стадія пов'язана із складнощами в результаті появи нових групових меж, при цьому відбувається прийняття індивідом сформованих на першій стадії тих компонентів «Я», що характерні для інгрупи.
3. Ізольованість – на даній стадії усі види соціальної ідентичності відокремлені, тобто відбувається усвідомлення особистості себе як члена певної групи, однак вона не ідентифікує себе із нею.
4. Інтеграція – на цій стадії відбувається усвідомлення індивідом важливості для свого «Я» соціальних ідентичностей, які виникли внаслідок взаємодії з групами.

Таким чином, особистості потрібно пройти шлях до узгодженості між різними складовими «Я» задля формування інтегративної соціальної ідентичності, застосовуючи когнітивні і мотиваційні ресурси.

В контексті вивчення соціальної ідентичності потрібно розглянути одну з її форм – рольову ідентичність. Рольова ідентичність обумовлена виконанням

соціальних ролей, в основі якої лежить усвідомлення індивідом себе як суб'єкта психологічних ролей. Соціологом Ч. Гордоном, що визначає рольову ідентичність в якості складової Я-концепції особистості, виокремлено п'ять її видів [22]:

1. Статева ідентичність (гендерна ідентифікація).
2. Етнічна ідентичність (ідентифікація індивіда в якості члена етнічної, мовної групи, національної, релігійної спільноти, субкультури та ін..)
3. Ідентичність членства, що заснована на зв'язку особистості та організаційного життя соціуму (всі форми членства).
4. Політична ідентичність, основою якої є типові паттерни ставлення особистості до влади, ухвалення рішень та конкуренції.
5. Професійна ідентичність (система рольових ідентичностей стосовно трудової діяльності).

Таким чином, задля повного розкриття теми даної роботи необхідно розглянути особливості становлення професійної ідентичності майбутніх психологів. Приналежність до професійної спільноти є різновидом соціальної ідентичності та потребує здійснення відповідної ролі, а відтак і має вплив на структуру Я-концепції особистості. Якщо підсумувати все вищевикладене, то слід окреслити основні спільні тенденції відносно феномену ідентичності:

- ідентичність розглядається науковцями, головним чином, у двох вимірах: особистісний та соціальний;
- дослідники переважно акцентують увагу на тому, що особистісна ідентичність є вторинною по відношенню до соціальної, оперуючи поняттями процесу соціальної категоризації; особистісна ідентичність має соціальне походження, що формується внаслідок взаємодії індивіда з іншими людьми.
- структура ідентичності являється динамічною, розвиваючись протягом усього життя людини через подолання криз, які можуть відбуватися як в прогресивному, так і в регресивному напрямку.

1.3. Особливості становлення професійної ідентичності у студентів-психологів

Професійна ідентичність, об'єднуючи в собі риси і особистісної, і соціальної ідентичності, являє собою багаторівневу динамічну структуру. Професійна ідентичність виступає як результат професійного самовизначення особистості та прийняття відповідних професійних ролей, а ідентифікуючи себе із певною професійною спільнотою, спеціаліст засвоює притаманну їй систему норм, цінностей та ідеалів.

Аналізуючи наукову літературу можна умовно виділити два напрями вивчення професійної ідентичності. В першому напрямку професійна ідентичність розглядається як компонент соціальної ідентичності, що формується внаслідок професійної соціалізації. Дослідження в цьому напрямку здебільшого базуються на теорії самокатегоризації, і професійна ідентичність вивчається на рівні з іншими видами соціальної ідентичності, без виділення специфічності її формування та функціонування [15].

Для другого напрямку пріоритетною увагою дослідників є особистісні аспекти професійного становлення, тому ключовим у наукових розвідках виступає поняття «професіонал». На сьогодні змістовно поняття професіонал означає психологічно зрілу особистість, що проявляє високого рівня професійну майстерність, яка визначає певний світогляд, спосіб життя, ментальність, почуття приналежності до відповідної професійної спільноти [23]. Таким чином, однією з провідних ознак професіонала є наявність професійної ідентичності.

В дослідженнях, присвячених професійній ідентичності, значну увагу приділено представникам соціономічних професій, і психологам у тому числі, оскільки особистість фахівця є основним інструментом роботи в такому роді професій. Отже, професійна ідентичність являється провідною характеристикою особистості, як специфічна форма організації особистісного досвіду, набуття якого відбувається в процесі засвоєння професійної діяльності [24].

Розгортаючи розуміння професійної ідентичності, необхідно відмітити її відмінні риси по відношенню до соціальної ідентичності. Специфічність даного

феномену полягає, передусім, у тому, що професійна ідентичність є частиною професійного «Я» особистості як результат професійного самовизначення та професійної самосвідомості. На сьогоднішній день інтерес дослідників все більше зміщується від опису нормативних моделей особистості та професійної діяльності в бік дослідження самосвідомості суб'єкта діяльності та професійної свідомості [25]. Так, проведені дослідження показали, що успішність як формальний критерій, що відображає ступінь старанності та інформованості студента, а також стресостійкості, не обов'язково є показовим щодо майбутньої успішної реалізації в якості професіонала випускників навчального закладу. А успішність освітньої програми вищих навчальних закладів залежить і від особистісного фактору – сформованості професійної складової «Я-концепції» студента [26].

Період студентства припадає на етап проходження юнаками кризи ідентичності за Е. Еріксоном [27], який характеризується рядом індивідуально-особистісних та соціальних виборів, самовизначень та самоідентифікації. За умовою успішного вирішення завдань даного вікового періоду відбувається формування адекватної ідентичності. В інакшому випадку можлива поява «негативної» ідентичності, вибір негативного образу наслідування, відмова від самовизначеності, при цьому може спостерігатися нездатність до мобілізації особистістю власних внутрішніх ресурсів задля зосередження на провідному напрямку діяльності.

Науковцями Л. Шнейдер, Г. Гарбузовою та Є. Трандіною підкреслено, що професійна освіта виступає одним з центральних етапів розвитку ідентичності професіонала. Для студентів формування професійної ідентичності починається з упевненості щодо власного вибору професії, далі відбувається формування і осмислення професійного Я-образу, усвідомлення особистої тотожності із професійним Я-образом, формування позитивної Я-концепції, аналіз Я-образу (ідеального, реального, нормативного). Вченою Г. Гарбузовою виокремлено три етапи у становленні професійної ідентичності під час навчання, які тісно взаємопов'язані та взаємозумовлені, тобто не ізольовані один від одного [28]:

1. Адаптаційний етап – адаптація до соціальної ролі студента на першому курсі навчання; відбувається осмислення та проявлення очікувань стосовно майбутньої професії та професійної ідентичності із входженням у нове професійне та соціальне коло; даний етап характеризується нестабільністю.
2. Стабілізувальний етап – студент починає сприймати себе суб'єктом майбутньої професії; ґрунтуючись на розумінні та усвідомленні вимог нової соціально-професійної ролі, схеми саморозвитку особистості набувають конструктивного характеру та знаходяться у стабільному стані.
3. Уточнювальний етап – останні курси навчання, що характеризується нестабільністю, оскільки під час даного етапу формуються майбутні цілі, прагнення та перспективи, які базуються на усвідомленні спектру професійних ролей, засвоєних під час процесу навчання.

Українська науковиця А. М. Лукіячук зазначає, що для майбутніх спеціалістів властиво іноді протидіяти перспективі змін щодо усталених поглядів на себе, на власне місце у професії. Вона визначає такі варіанти захисту проти змін у вигляді розчарувань: розчарування у викладачах, які раніше імпонували (особливо коли настає розуміння, що викладач є звичайною людиною та має недоліки); розчарування у певних або і в усіх навчальних предметах; загалом розчарування у освітньому закладі та розчарування щодо власних професійних перспектив [29].

Сутністю механізму формування професійної ідентичності є засвоєння функціонально означених професійних ролей та динамічного оцінювання індивідом себе у якості спеціаліста, тобто самоідентифікація. Професійна самоідентифікація здійснюється за рахунок навчання, фахової підготовки та подальшого професійного розвитку. Професійне становлення являє собою довгий процес, а професійний розвиток особистості триває з початкового професійного самовизначення і до припинення трудової діяльності.

Особливістю професії психолога являється те, що вона потребує не лише набуття знань, але й відповідних особистих якостей та особливого світогляду,

тому в процесі формування ідентичності психолога важливими є умови задля особистісного розвитку. Українськими науковцями Г. С. Абрамовою, О. Ф. Бондаренко, Л. В. Долинською, Ж. П. Вірна, Ф. Л. Бурлачук, В. А. Семиченко, В. Г. Панок, Н. Г. Повякель, Г. С. Яценко, Н. В. Чепелевою та іншими висунуте категоричне твердження про необхідність дотримання світових стандартів щодо підготовки практичних психологів, вважаючи, що основним інструментом у роботі є особистість спеціаліста, окрім знання та застосування методик і технік. Зазначеними вченими професійна ідентичність аналізується як багатокomпонентне утворення, до структури якої входять: високий рівень мотивації щодо оволодіння знаннями, необхідними для професії, серед мотивів домінують не лише пізнавальні, а й емпатійний мотив співпрацювати з людьми; наявність цілісної і збалансованої системи екзистенціально-гуманістичних цінностей; високий рівень здатності до рефлексії та самопізнання.

Р. Кочюнас виокремлює наступні необхідні якості особистості практичного психолога, консультанта, психотерапевта: зрілість особистості спеціаліста, автентичність, відкритість особистому досвіду, відвертість щодо сприймання своїх почуттів; здатність до самопізнання, адекватна самооцінка, сформована ідентичність; прийняття особистої відповідальності; наявність почуття гумору, спроможність до абстрагування від проблематичних обставини та сприйняття їх з іронією; безоцінювальне ставлення і до себе, і до клієнта; здатність визначати власні обмеження; здатність до співробітництва [30]. Дж. Бьюдженталь вважав автентичність центральною якістю особистості психолога, психотерапевта та головною екзистенційною цінністю, оскільки вона являється витком усіх властивостей, поглядів, намірів, почуттів [31].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що формування професійно усталених якостей відбувається протягом усієї діяльності особистості, однак фундаментом задля підтримання мотивації у знаходженні нових граней, сенсів та форм реалізації в рамках професії виступає професійна ідентичність, а саме усвідомлення власного професійного «Я» особистістю та ототожнення себе із відповідною професійною спільнотою з притаманними їй цінностями,

установками, ідеалами. Процес професійного становлення поступовий і відзначається проходженням особистістю через кризи професійної ідентичності, успішне долаття яких призведе до нового витка розвитку як професіонала. На етапі навчання у вищому навчальному закладі відбуваються складні процеси професійного самовизначення студентів та виникнення внутрішньоособистісних змін, переживання яких можна охарактеризувати як кризу професійного становлення.

Висновки до розділу 1

В результаті теоретичного аналізу встановлено, що ідентичність є складним та багатогранним поняттям, і являється предметом вивчення багатьох гуманітарних наук, однак тлумачення феномену перебуває на етапі обговорення, уточнення та коригування. Під ідентичністю розуміється внутрішня індивідуальність як «ядро» людини, а саме: суб'єктивне відчуття цілісності, єдності та тотожності власного «Я», як пізнання своєї сутності людиною. Водночас ідентичність також трактується як результат переживання та усвідомлення людиною особистої причетності до певної соціальної групи через протиставлення іншим наявним групам. По суті ідентичність виступає в якості широкої концепції, вмещаючи сукупність особистісних сполучень, та обумовлена взаємозв'язком біологічного, психологічного, соціального та культурного факторів.

На сучасному етапі існує безліч дискусій та розбіжностей щодо класифікації та опису структурно-системних характеристик феномену, однак найчастіше науковці виокремлюють особистісний та соціальний рівні ідентичності. Особистісна ідентичність розглядається переважно в межах понять «Я – концепції» як суб'єктивного образу свого «Я». Підґрунтям формування Я-ідентичності являються ранні стосунки із первинною групою на основі відчуття тотожності, цілісності та безперервності у часі та просторі, що визнається «значущими іншими», а ідентифікація являється одним з механізмів процесу формування ідентичності.

Зазначено, що численні ідентичності особистості перетинаються, не існуючи окремо, а структура ідентичності являється динамічною, розвиваючись протягом усього життя людини через подолання криз, які можуть відбуватися як в прогресивному, так і в регресивному напрямку.

Розглянуто поняття соціальної ідентичності як результат усвідомлення особистістю власної приналежності до певної соціальної групи, а відтак і усвідомлення власного місця з виконанням відповідних ролей у соціальному просторі, звертаючись до понять процесу соціальної категоризації. Встановлено, що переважна думка науковців сходиться на тому, що особистісна ідентичність є вторинною по відношенню до соціальної.

Приналежність до професійної спільноти є різновидом соціальної ідентичності та потребує здійснення відповідної ролі, а відтак і має вплив на структуру Я-концепції особистості. Етап навчання у вищому навчальному закладі характеризується складними процесами професійного самовизначення студентів та появою внутрішньоособистісних змін, переживання яких можна охарактеризувати як криза професійного становлення.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СТРУКТУРІ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

2.1. Підходи до дослідження ідентичності особистості

Останні десятиліття у науковому світі активно проводять емпіричне дослідження ідентичності відповідно до існуючих класифікацій, тобто за видами, типами і так далі, що супроводжується розробкою необхідного психодіагностичного інструментарію: «Типи етнічної ідентичності» (Г. У. Солдатова), «Методика дослідження гендерної ідентичності», «Методика дослідження професійної ідентичності» (Л. Б. Шнейдер), «Методика самооцінки гендерної ідентичності «Я – жінка/чоловік»» (Л. І. Ожигова), «Методика діагностики аддиктивної ідентичності» (Н. В. Дмитрієва, Ю. М. Перевозкіна), «Інтерв'ю про життєву історію» (Д. Мак-Адамс, адаптована Ф.І. Барським), «Діагностика етнічної ідентичності» (Дж. Фінні), «Опитувальник статево рольової ідентичності» (С. Бем), «Хто Я?» (М. Кун, Т. Мак-Партленд) тощо [32].

Внаслідок того, що на сьогодні існує розмаїття класифікації, які описують різні типи, види, рівні, форми ідентичності, тому відповідно відзначається і різниця у трактуванні, що ускладнює процес співставлення та узагальнення існуючих результатів. Так в типологічному підході дослідження ідентичності засновано на формальних проявах, що типізуються у види або статуси, а структурно-функціональний напрям базується на номометичному підході дослідження структурної організації ідентичності особистості. Методичний інструментарій розробляється відповідно до провідної мети дослідження та логіки, однак можна виокремити основні типи методичних засобів, які використовуються при дослідженні ідентичності:

- напівструктуровані інтерв'ю, розробка яких базується на певній теоретичній моделі ідентичності, відповідно до якої і здійснюється контент-аналіз;
- опитувальники, спрямовані переважно на виокремлення окремих компонентів та вивчення структури ідентичності;
- методики самоопису, що являють собою вільний самоопис досліджуваного з наступною контент-аналітичною обробкою матеріалу;
- психосемантичні методи;
- проєктивні методики.

Також дослідники застосовують ситуативні та особистісні тести, анкетування, доповнюючи вищезначені методи.

В цілому, в якості методологічної основи дослідження ідентичності застосовуються:

- теорія соціальної ідентичності А. Теджфела, Дж. Тернера;
- теорія соціальної самокатегоризації Дж. Тернера;
- теорія SIDE («social identity model of deindividuation effect» — «модель деіндивідуалізації з погляду соціальної ідентичності») С. Рейчера, Р. Спірса, Т. Постмеса;
- теоретичні та емпіричні положення про регулятивну функцію ідентичності Е. Еріксона, К. Хорні, Х. Маркус.

Сучасна психологічна наука характеризується розробленням методів, які спрямовані на діагностування як в цілому стану ідентичності, так і окремих її компонентів. Додатковим аспектом дослідження стали виявлені компоненти, які займають проміжне місце між індивідуальним та соціальним в структурі особистості.

2.2. Організація та проведення емпіричного дослідження особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів

Метою дослідження являється емпіричне вивчення особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів.

Завдання:

- 1) Організувати та провести емпіричне дослідження особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів.
- 2) Аналіз та інтерпретація отриманих даних.

Організація емпіричного дослідження особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів проводилась в декілька етапів:

1. На підготовчому етапі було проведено аналіз критеріїв вибору методик за такими принципами як:
 - доцільність - ефективно трактувати об'єм результатів, що є релевантними процесам, які досліджуються;
 - валідність, надійність, стандартизація методик;
 - доступність проведення та інтерпретації – можливість застосування методик та обробки результатів за мінімальних технічних умов без зниження якості отриманих даних.
2. Основний етап включав формування вибірки дослідження та проведення опитування за допомогою обраного діагностичного інструментарію:
 - для дослідження рівня сформованості соціальної ідентичності респондентів: Шкала інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса;
 - для дослідження рівня сформованості професійної ідентичності (як різновиду соціальної ідентичності) застосовано опитувальник професійної ідентичності;
 - для дослідження рівня сформованості особистісної ідентичності застосовано дві методики: Шкала автентичності особистості та методика «Визначення ясності Я-концепції (SCCS)» (Д. Кемпбелл), адаптована І. Я. Шемелюк.

3. Заключний етап - проведення аналізу та інтерпретації отриманих результатів дослідження. Статистичний аналіз даних здійснювався за допомогою наступних методів: описові статистики, застосування критерію Уелча для порівняння середніх значень досліджуваних груп, кореляційний та регресійний аналізи. Усі розрахунки здійснювались у програмі статистичної обробки Jamovi.

Опис вибірки. Дослідження проводилося у квітні 2023 року на базі Львівського державного університету внутрішніх справ, інституту управління, психології та безпеки – залучено до дослідження студенти бакалаврату зі спеціальності «Психологія», та Київського інституту сучасної психології та психотерапії – залучено до дослідження студенти магістратури зі спеціальності «Психологія». Важливим моментом необхідно відмітити, що студенти магістратури отримують другу освіту, а за першою освітою мають іншу спеціальність.

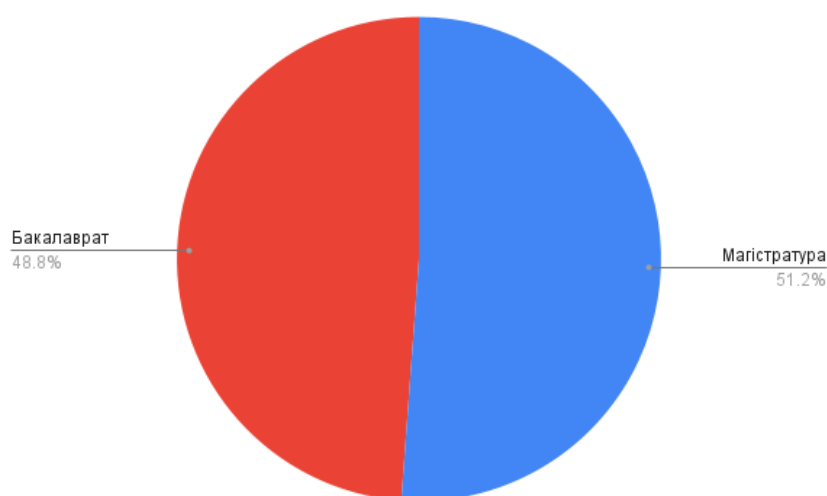

Рис.2.1. Розподіл у виборці за освітою

Таким чином, було сформовано дві досліджувані групи:

1. Перша група – студенти-психологи випускного курсу бакалаврату у кількості 21 особа;
2. Друга група – студенти-психологи випускного курсу магістратури, які отримують другу освіту у кількості 22 особи.

Ідея дослідження полягала у з'ясуванні, чи існують відмінності у сформованості особистісної, соціальної та професійної ідентичності між студентами випускного курсу бакалаврату та магістратури (друга вища освіта).

Загалом вибірка склала 43 особи віком від 18 до 45 років, 36 жінок та 7 чоловіків.

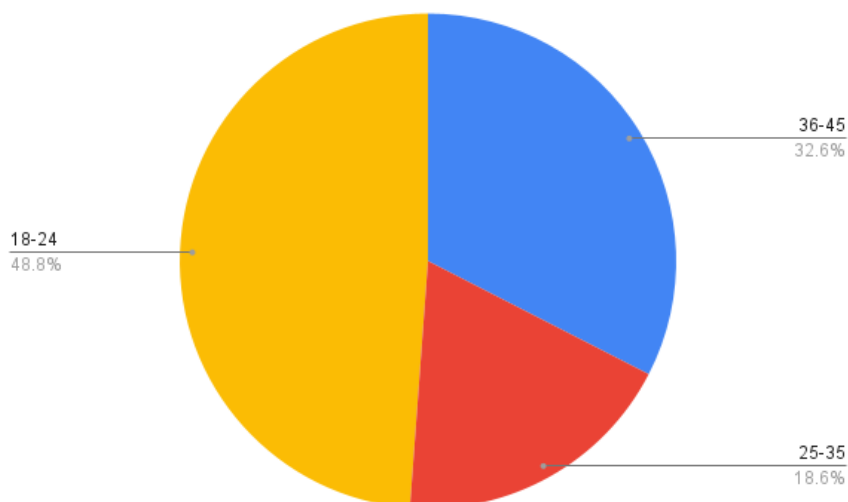

Рис.2.2. Розподіл у виборці за віком

Для проведення опитування за обраними методиками було створено анкети та опитувальники за допомогою Google форм. Респонденти мали можливість дистанційно відповісти на запитання та заповнити анкету.

Методики дослідження:

- 1) Шкала інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса;
- 2) Шкала автентичності особистості (The Authenticity Scale, А. М. Wood, Р.А. Linley, 2008);
- 3) Опитувальник професійної ідентичності (О. В. Радзімовська);
- 4) Методика «Визначення ясності Я-концепції (SCCS)» (Д .Кемпбелл), адаптована І. Я. Шемелюк.

Шкала інтерперсональної Его-ідентичності (Додаток А) – російськомовна адаптація відповідної шкали опитувальника об'єктивного виміру статусу его-ідентичності (Objective Measure of Status Ego-Identity, OMEIS), автором якої є Джеральд Адамс (Gerald R. Adams, 1979, 1986). Адаптація

методики була здійснена Т. А. Гавриловою та Є. В. Глушак (2009). Психометрична перевірка адаптація методики показала задовільні показники гомогенності та ретестової надійності (інтервал 1-1,5 місяця) [33].

Шкала включає 32 твердження, на які респондент повинен виразити ступінь своєї згоди, оцінюючи за шестибальною шкалою: від «повністю погоджуюсь» до «повністю не згоден/а». В даних твердженнях відображаються уявлення щодо дружніх стосунків, вільного часу та відпочинку, а також про подружні ролі та шлюбні обов'язки, які дозволяють виявити чотири статуси Его-ідентичності за теорією Дж. Марсія: дифузну, прийняту, мораторій та досягнуту.

Дифузна ідентичність - стан ідентичності характерний для людей, що не мають намічених чітких цілей, переконань, системи цінностей, при відсутності прагнення їх сформуванню. Такі особи або не здатні були вдало вирішити завдання задля проходження кризи ідентичності, або не перебували здійснити це у кризовому стані. Відсутність виразного почуття ідентичності має прояв через низку негативних станів, включаючи песимізм, апатію, тугу, відчуження, ненаправлену злість, тривогу, почуття безпорадності та безнадійності.

Прийнята ідентичність – характерна для індивіда, що ніколи не переживав кризи ідентичності, однак все ж має певний набір цілей, переконань та цінностей. Зміст ідентичності може бути схожим як і у осіб, які досягли ідентичності, проте є суттєва різниця у процесі їх формування. Передчасно прийнята ідентичність формується відносно рано внаслідок ідентифікації з батьками чи з іншими значущими особами, а не як результат особистого пошуку та прийняття необхідних самостійних виборів.

Мораторій ідентичності – цей термін визначає стан людини, що перебуває у кризі ідентичності і намагається активно вирішити її. Характеризується тим, що індивід перебуває в постійному пошуку джерел інформації, які корисні для подолання кризи. Початкові стадії такого активного пошуку можуть відчуватися людиною як радісне очікування та глибока зацікавленість.

Досягнута ідентичність – статус, який свідчить, що особистість пройшла успішно кризові періоди, сформувавши завдяки самодослідженню власні

цінності, пріоритети, смисли, переконання, які надають індивіду почуття осмисленості та спрямованості свого життєвого шляху. Характеризується здатністю людини структурувати своє життя, не зменшуючи прагнення слідувати визначеному напрямку попри існуючі труднощі. Для таких осіб властиво почувати стабільність, довіру та оптимізм щодо власного майбутнього.

Таким чином, у представленій статусній моделі застосовано два параметри, за якими визначається статус:

- 1) Наявність або відсутність кризи ідентичності.
- 2) Наявність або відсутність елементів ідентичності (особистісні цілі, цінності, переконання).

Обрана методика є достатньо надійним психодіагностичним інструментом задля визначення рівня сформованості соціальної ідентичності студентів, та відповідає меті дослідження.

Шкала автентичності особистості (The Authenticity Scale, A.M. Wood, P.A. Linley, 2008) (Додаток Б) заснована теорії К. Роджерса про повноцінно функціонуючу особистість та особистісно-орієнтованій моделі автентичності Г. Т. Баррет-Леннард. Російськомована версія адаптована та валідизована С. Нартовою-Бочавер і В. Бардадимовим у 2012 році. Б. Бірон у 2015 році здійснив адаптацію україномовного варіанту, підтвердивши психометричні властивості [34]. Адаптований варіант містить 12 пунктів, які розподілені на три шкали [35]:

- не-обмеженість іншими (в оригінальному варіанті «Сприймання зовнішніх впливів»);
- знання та прийняття себе (в оригінальному варіанті «Самовідчуження»);
- автентичний самовираз («Автентичне життя»).

Оцінювання рівня автентичності відбувається шляхом підсумування балів за кожною шкалою та визначенням загального показника.

Автентичність являється необхідною якістю психотерапевта, оскільки як екзистенціальна цінність включає три основні ознаки:

- повне усвідомлення справжнього моменту;
- вибір способу життя в даний момент;

- прийняття відповідальності за свій вибір.

□ Сутність автентичності полягає у глибокому осмисленні існування, що пов'язано із прагненням до пізнання та самопізнання. Автентичність пов'язана з проявами індивідуальності, самоактуалізації, ідентичності, тобто всіх феноменів, які свідчать про перехід індивіда на автономність існування у режимі самозабезпечення, при якому він здатний розкривати ресурси у будь-якому середовищі і користуватися ними задля розвитку. Так, автентичність характеризується глибокою внутрішньою зв'язаністю індивіда зі світом, розвитком соціальності при дотриманні балансу соціальності та індивідуальності. Вираження або не вираження автентичності спостерігається при зіткненні особистісних мотивів, установок та інтересів із соціальними нормами. Таким чином, автентичність повинна бути провідною властивістю психолога, тому задля повного розкриття проблематики дослідження дана методика дозволяє більш детально вивчити компоненти в структурі Я-концепції майбутніх психологів як прояву особистісної ідентичності.

Опитувальник професійної ідентичності (Додаток В) учня навчального закладу, автором якого є українська вчена О. В. Радзімовська. Створено дану методику в межах емпіричного дослідження у 2015 році, проведено апробацію та перевірку валідності із застосуванням методики «Визначення статусів професійної ідентичності» О. О. Азбель та А. Г. [36]. Опитувальник включає 48 тверджень, які стосуються сфери професійного становлення досліджуваних. Отриманий результат дозволяє визначити рівень професійної ідентичності за шкалою «усвідомлена – неусвідомлена», а саме:

- неусвідомлена, що відповідає низькому рівню професійної ідентичності - для студентів характерна відсутність сформованого професійного образу Я, переживання негативних емоцій щодо обраної професії; відсутність прагнення до вдосконалення практичних навичок та розширення спектру теоретичних знань через неможливість бачити майбутню перспективу в обраному напрямку професійної діяльності;

- частково усвідомлена, що відповідає середньому рівню розвитку професійної ідентичності – стан кризи, для якого характерний пошук інформації, необхідної для повного усвідомлення власного професійного самовизначення; властива невпевненість та суперечливість емоцій щодо професії; іноді інтерес може мати лише ситуативний характер, не підкріплений особистісними установками та ідеалами, які б мали спільний характер із професійною спільнотою;
- усвідомлена, що свідчить про сформованість професійної ідентичності – для досліджуваного є чітко зрозумілим вибір професії, характерне відчуття приналежності до професійної спільноти та присвоєння її ціннісних орієнтацій та установок; спостерігається високого рівня мотивація та прагнення до самовдосконалення у обраній діяльності.

За допомогою означеної методики можна визначити рівень розвитку окремих компонентів професійної ідентичності (перші п'ять шкал):

- когнітивно-рефлексивний компонент: відповідні інтереси та прагнення, наявність необхідного рівня знань та умінь; наявність сформованого професійного Я - образу та усвідомлення себе у професії;
- мотиваційно-ціннісний компонент: прагнення до самореалізації у обраній професії; наявність особистих та життєвих цінностей, що відповідають цінностям професії та професійної групи;
- проектно-поведінковий: чіткість та сформованість самостійно окреслених планів розвитку у професії; бачення майбутньої перспективи обраної діяльності та прагнення успіху;
- емоційно-вольовий компонент: визначає переважання певного спектру емоцій відносно професії, а також прояв вольових якостей особистості під час фахового навчання;
- діяльнісно-практичний компонент: спрямований на оцінювання рівня знань та необхідних професійних навичок, що отримані протягом навчання.

Додатково можна визначити особистісну професійну активність (шоста шкала) та сформованість альтернативної професійної ідентичності (сьома шкала).

Таким чином, даний опитувальник найбільш вдало підходить для дослідження професійної ідентичності, як різновиду соціальної ідентичності, та визначення ступеня готовності щодо професійної реалізації після завершення навчання студентами - психологами.

«Методика визначення ясності Я-концепції (SCCS)» (Д. Кемпбелл), адаптована І. Я. Шемелюк (Додаток Г), застосовано для дослідження уявлення респондентів про себе. Оригінальна методика «Self-Concept Clarity Scale» (SCCS) була розроблена Дженніфер Кемпбелл з колегами у 1996 році. Ясність Я-концепції (скорочено – «Ясність Я») позиціонується як самостійний конструкт, який розкриває один з ключових параметрів розгляду Я-концепції – її структуру. Автори визначають «Ясність Я» як ступінь виразності, впевненості, внутрішньої узгодженості та хронологічної стійкості, з якою в Я-концепції представлено її зміст.

Опитувальник містить 12 тверджень, які оцінюють внутрішню узгодженість та стійкість змісту Я-концепції респондента. Спочатку автори розробили методику з 20 тверджень, які розподілилися між трьома сильно корелюючими факторами:

1) генералізованою ясністю (generalized clarity), який включав пункти, що оцінюють такі аспекти «Ясності Я», як: визначеність (perceived certainty), тимчасова стійкість (temporal stability) та внутрішня узгодженість (internal consistency of selfbeliefs);

2) цілеспрямованістю респондента (goal-directedness);

3) рішучістю (Decisiveness), з якою він визначає свою Я-концепцію.

Далі автори зупинилися на однофакторному рішенні та 12 твердженнях. Вони довели це тим, що фактори цілеспрямованості та рішучості, хоч і повідомляють важливі відомості про «Ясність Я», швидше відносяться до особистісних рис респондента, що може ускладнювати інтерпретацію

одержуваних показників. Остаточна версія SCCS продемонструвала високу внутрішню узгодженість на різних вибірках та високу ретестову надійність.

В 2000 році україномовний варіант був презентований І. А. Шемелюк [37] з підтвердженням психометричних властивостей адаптованої методики. Опитувальник дозволяє визначити такі рівні усвідомленості уявлення досліджуваного про себе: вкрай висока ясність Я-концепції; середня, ближче до високої; середня ясність; середня ясність, ближче до низької; вкрай низька. Зазначений опитувальник є оптимальним інструментом для дослідження особистісної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів.

2.3. Аналіз та інтерпретація результатів

Аналіз отриманих даних у ході дослідження відбувався в декілька етапів. На початковому етапі був проведений аналіз внутрішньої надійності методик за допомогою α - Кронбаха та ω - Макдональда, що полягав у перевірці узгодженості питань всередині шкал методик.

Для методики «Шкала інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса» отримано наступні результати: α - Кронбаха = 0.906 та ω -Макдональда = 0.916.

Таблиця 2.1

Перевірка надійності та узгодженості шкал методики

Шкала інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса		
	α - Кронбаха	ω -Макдональда
Показники	0.906	0.916

Отриманий результат свідчить про високу надійність та узгодженість питань в обраній методиці, що дозволяє її застосовувати у дослідженні.

Для методики «Шкала автентичності особистості» отримано, наведені у таблиці 2.2, дані: α - Кронбаха = 0.784, ω - Макдональда = 0.808. Такі показники

вказують на достатньо високу внутрішню узгодженість, що дозволяє стверджувати, що дана методика є надійним психодіагностичним інструментом.

Таблиця 2.2

Перевірка надійності та узгодженості шкал методики

Шкала автентичності особистості		
	α - Кронбаха	ω -Макдональда
Показники	0.784	0.808

Для опитувальника професійної ідентичності отримано наступні результати: α - Кронбаха = 0.941 та ω - Макдональда = 0.945. Отримані коефіцієнти підтверджують високий рівень внутрішньої узгодженості даної методики.

Таблиця 2.3

Перевірка надійності та узгодженості шкал методики

Опитувальник професійної ідентичності		
	α - Кронбаха	ω -Макдональда
Показники	0.941	0.945

Для методики «Визначення ясності Я-концепції» отримано α - Кронбаха = 0.850 та ω - Макдональда = 0.856, що свідчить про достатню надійність та узгодженість питань в обраній методиці. Отримані показники дозволяють застосовувати дану методику у дослідженні.

Таблиця 2.4

Перевірка надійності та узгодженості шкал методики

Визначення ясності Я-концепції		
	α - Кронбаха	ω -Макдональда
Показники	0.850	0.856

Для перевірки нормальності розподілу було застосовано тест Шапіро – Уїлка. При $p > 0,05$ підтверджується нульова гіпотеза: про відсутність відмінностей емпіричного розподілу у виборці від нормального. За результатами перевірки отримано $p < 0.05$, що говорить про порушення припущення про нормальність за всіма досліджуваними змінними.

Таблиця 2.5

Перевірка нормальності розподілу у виборці

	Критерій Шапіро- Уїлка	Статистична значущість (p)
Дифузна ідентичність	0.923	0.007
Прийнята ідентичність	0.904	0.002
Мораторій ідентичності	0.885	< .001
Досягнута ідентичність	0.930	0.012
Не-обмеженість іншими	0.898	0.001
Знання і прийняття себе	0.873	< .001
Автентичний самовираз	0.918	0.005
Автентичність	0.913	0.003
Профідентичність	0.851	< .001
Когнітивно-рефлексивний компонент	0.822	< .001
Мотиваційно-ціннісний компонент	0.746	< .001
Проектно-поведінковий компонент	0.928	0.010
Емоційно-вольовий компонент	0.871	< .001
Діяльнісно-практичний компонент	0.897	0.001
Особистісна професійна активність	0.919	0.005
Альтернативна професійна ідентичність	0.918	0.005
Ясність Я-концепції	0.906	0.002

Наступний етап – вивчення описових характеристик отриманих даних, а саме міри центральної тенденції, які визначають загальні характеристики розподілу даних за певною змінною. Для емпіричного дослідження було сформовано наступні групи для порівняння:

1. Перша група – студенти-психологи випускного курсу бакалаврату;
2. Друга група – студенти-психологи випускного курсу магістратури, які отримують другу освіту (перша освіта не пов'язана із психологією).

За шкалою інтерперсональної Его-ідентичності методики OMEIS-R Дж. Адамса визначається рівень сформованості соціальної ідентичності у досліджуваних. Отримано наступні результати для двох досліджуваних груп:

Таблиця 2.6

Описові характеристики за рівнем сформованості соціальної ідентичності

	Освіта	Дифузна	Прийнята	Мораторій	Досягнута
Кількість	Бакалаврат	21	21	21	21
	Магістратура	22	22	22	22
Середнє арифметичне	Бакалаврат	23.3	14.7	29.2	32.0
	Магістратура	24.8	16.0	28.1	33.0
Медіана	Бакалаврат	29	19	32	33
	Магістратура	25.0	16.0	29.0	33.0
Стандартне відхилення	Бакалаврат	7.70	4.66	3.78	3.17
	Магістратура	5.70	5.08	5.36	3.23
Мінімальне	Бакалаврат	12	9	24	28
	Магістратура	11	8	11	28
Максимальне	Бакалаврат	31	19	33	36
	Магістратура	36	26	35	39

Згідно методики визначаються рівні сформованості, які відповідають наступним шкалам: дифузна ідентичність; прийнята ідентичність; мораторій

ідентичності; досягнута ідентичність. Відповідно до методики визначається ведуча шкала, яка і свідчить про рівень сформованості соціальної ідентичності.

За рівнем сформованості соціальної ідентичності для респондентів обох груп переважає досягнутий рівень соціальної ідентичності: для студентів бакалаврату середнє арифметичне (M) становить 32.0 при стандартному відхиленні (SD) 3.17, для студентів магістратури: M = 33.0, SD = 3.23. Зважаючи на мінімальні та максимальні показники за всіма шкалами, необхідно відмітити, що спостерігається асиметричний розподіл даних, що свідчить про індивідуальність процесу трансформації ідентичності у соціальному оточенні. Достатньо високі показники для шкали дифузна ідентичність можуть свідчити про вплив ситуації в країні, оскільки війна руйнує сталі уявлення щодо свого місця у соціальному просторі, викликаючи стан невизначеності у взаємодії із іншими та нерозуміння своєї ролі у стосунках, що не досягло ще кризового стану задля особистого переосмислення та усвідомлення власного місця. Про кризовий стан свідчать результати за шкалою мораторій, а саме частина респондентів знаходяться у пошуку власної соціальної ідентичності, що говорить про поступовий процес адаптування до соціальних змін на особистісному рівні.

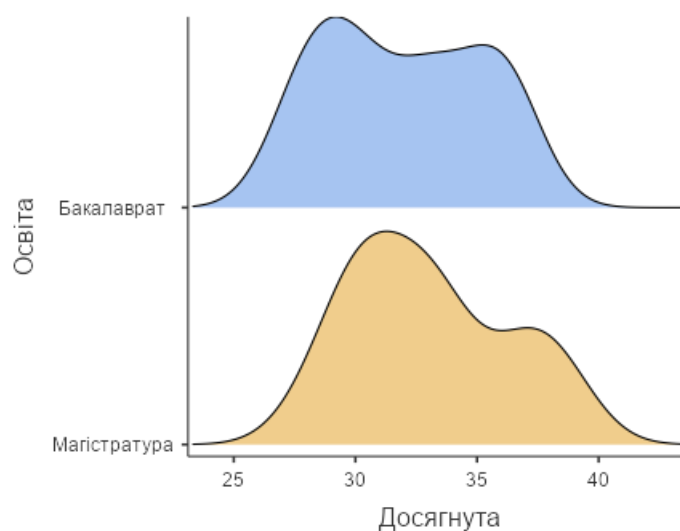

Рис.2.3. Розподіл даних за рівнем сформованості соціальної ідентичності

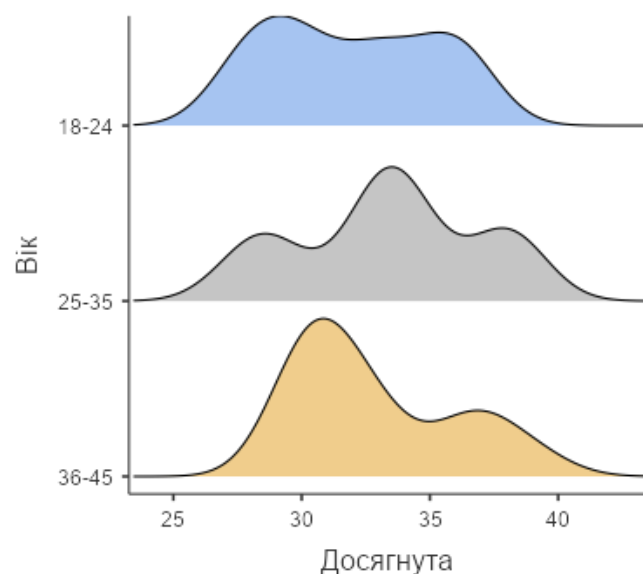
Вирішено також дослідити сформованість соціальної ідентичності відповідно до вікових категорій. Отримано наступні дані:

Таблиця 2.7

**Описові характеристики за рівнем сформованості соціальної
ідентичності**

	Вік	Дифузна	Прийнята	Мораторій	Досягнута
Кількість	18-24	21	21	21	21
	25-35	8	8	8	8
	36-45	14	14	14	14
Середнє арифметичне	18-24	23.3	14.7	29.2	32.0
	25-35	23.4	13.4	27.5	33.4
	36-45	25.6	17.4	28.5	32.9
Стандартне відхилення	18-24	7.70	4.66	3.78	3.17
	25-35	5.63	4.27	7.82	3.62
	36-45	5.79	5.05	3.61	3.11

Середні показники для всіх вікових категорій свідчать про досягнуту соціальну ідентичність, однак найбільші показники спостерігаються для вікової категорії від 25-35 років ($M = 33.4$, $SD = 3.62$).

**Рис.2.4. Розподіл даних за рівнем сформованості соціальної
ідентичності за віком**

На графіках проілюстровано асиметричний розподіл даних, що свідчить про те, що респонденти, які належать до певної вікової категорії по-різному

проходять свій шлях формування соціальної ідентичності, тобто вік не завжди є необхідним показником усвідомленості власного образу у соціальному просторі.

Наступним кроком є вивчення описових статистик за методикою «Визначення ясності Я-концепції» задля визначення рівня сформованості особистісної ідентичності досліджуваних:

Таблиця 2.8

Описові характеристики за рівнем ясності Я-концепції (особистісна ідентичність)

	Освіта	Ясність Я-концепції
Кількість	Бакалаврат	21
	Магістратура	22
Середнє арифметичне	Бакалаврат	36.4
	Магістратура	31.1
Медіана	Бакалаврат	33
	Магістратура	32.0
Стандартне відхилення	Бакалаврат	6.17
	Магістратура	7.09
Мінімальне	Бакалаврат	29
	Магістратура	16
Максимальне	Бакалаврат	43
	Магістратура	43

Для групи студентів бакалаврату отримано наступні дані: $M = 36.4$, $SD = 6.17$, а для студентів магістратури: $M = 31.1$, $SD = 7.09$. Таким чином, для обох груп характерний середній рівень ясності індивідуальної Я-концепції, що свідчить про наявність достатньо стабільної системи уявлень досліджуваних про себе, про відносну внутрішню узгодженість та стабільність. Однак, для досліджуваних першої групи показники значно вищі та тяжіють до верхнього полюсу середнього рівня.

Отже, студентам-психологам бакалаврату властива більша ясність у своїх уявленнях про себе, ніж для студентів магістратури. Розуміючи, що студенти

магістратури отримують психологічну освіту як другу освіту, можна припустити, що рішення змінити кардинально фах передувала певна внутрішня криза, а так як етап навчання зумовлює певну особистісну трансформацію з формуванням нових усвідомлень щодо себе, то отриманий результат представляється досить логічним.

Далі вирішено також простежити тенденцію ясності Я-концепції відповідно до вікових категорій:

Таблиця 2.9

Описові характеристики за рівнем ясності Я-концепції (особистісна ідентичність)

	Вік	Ясність Я-концепції
Кількість	18-24	21
	25-35	8
	36-45	14
Середнє арифметичне	18-24	36.4
	25-35	27.5
	36-45	33.1
Стандартне відхилення	18-24	6.17
	25-35	7.80
	36-45	6.00

Для вікової категорії 18-24 роки отримано найвищі показники за рівнем ясності: $M = 36.4$, $SD = 6.17$, що є очікуваним, оскільки до даної категорії відносяться студенти бакалаврату. Для респондентів віком від 25 до 35 років отримано дані: $M = 27.5$, $SD = 7.80$, а віком від 36 до 45 років: $M = 33.1$, $SD = 6.00$. Таким чином, студенти магістратури старші за 35 років мають більший рівень усвідомленості уявлень відносно себе, ніж респонденти вікової категорії 25-35 років.

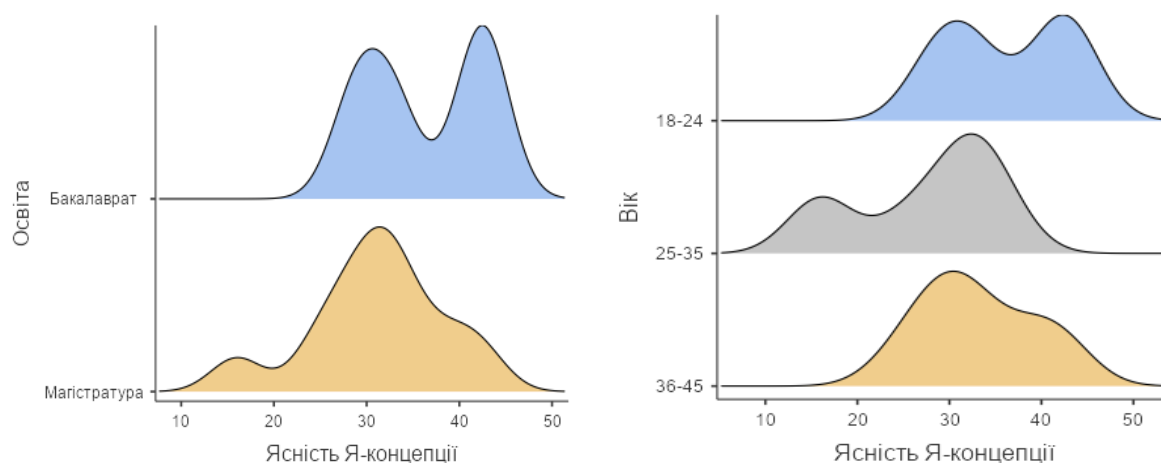

Рис.2.5. Розподіл даних за рівнем сформованості особистісної ідентичності за віком та освітою

Для більш повного розкриття рівня сформованості особистісної ідентичності застосовано методику «Шкала автентичності особистості».

В даній методиці визначається як загальний показник автентичності, так окремі її компоненти, які відповідають наступним шкалам:

- Не-обмеженість іншими;
- Знання і прийняття себе;
- Автентичний самовираз.

Згідно методики, чим вищий бал за кожною шкалою, так і за загальним показником, тим вищий прояв автентичності та відповідних її характеристик. Максимально можливий для загального показника автентичності становить 84 бали, а для кожної шкали окремо – 28 балів. Для студентів бакалаврату отримано наступні дані за шкалою «Не-обмеженість іншими»: $M = 14.8$, $SD = 1.33$, а для студентів магістратури: $M = 12.8$, $SD = 3.85$. Дана шкала відображає як респонденти сприймають зовнішні впливи оточення, а саме тенденцію відповідати очікуванням інших людей. Чим вищі показники, тим менш виражена дана тенденція. Результат засвідчує, що саме студенти магістратури мають в більшій мірі схильні піддаватися впливу оточуючих, ніж студенти бакалаврату. Однак для обох груп показники відповідають середньому рівню прояву даної ознаки.

Таблиця 2.10

Описові характеристики за шкалою автентичності

	Освіта	Автентичність	Не-обмеженість іншими	Знання і прийняття себе	Автентичний самовираз
Кількість	Бакалаврат	21	21	21	21
	Магістратура	22	22	22	22
Середнє арифметичне	Бакалаврат	46.1	14.8	12.8	18.5
	Магістратура	42.6	12.8	9.45	20.4
Медіана	Бакалаврат	43	16	9	18
	Магістратура	43.0	13.5	9.00	20.0
Стандартне відхилення	Бакалаврат	4.60	1.33	5.85	1.12
	Магістратура	6.53	3.85	3.61	3.32
Мінімальне	Бакалаврат	43	13	7	17
	Магістратура	29	6	4	15
Максимальне	Бакалаврат	54	16	22	20
	Магістратура	55	20	18	27

За шкалою «Знання і прийняття себе», що характеризує узгодженість досліджуваними власного досвіду, для студентів бакалаврату отримано значно вищі значення ($M = 12.8$, $SD = 5.85$), що відповідають середньому рівню, ніж для студентів магістратури ($M = 9.45$, $SD = 3.61$), показники яких нижче середнього рівня прояву.

Шкала «Автентичний самовираз» визначає можливість респондентів вибудувати автентичне життя, коли вчинки, поведінка відповідають особистим цінностям. Для студентів магістратури отримано вищі показники ($M = 20.4$, $SD = 3.32$), що відповідають високому рівню прояву для даної ознаки, ніж

для студентів бакалаврату ($M = 18.5$, $SD = 1.12$), значення яких на межі між середнім та високим рівнем.

За загальним показником автентичності отримано наступні показники: для першої групи (студенти бакалаврату) $M = 46.1$, $SD = 4.60$, для другої групи (студенти магістратури) $M = 42.6$, $SD = 6.53$, що відповідає середньому рівню прояву за даною ознакою для обох груп.

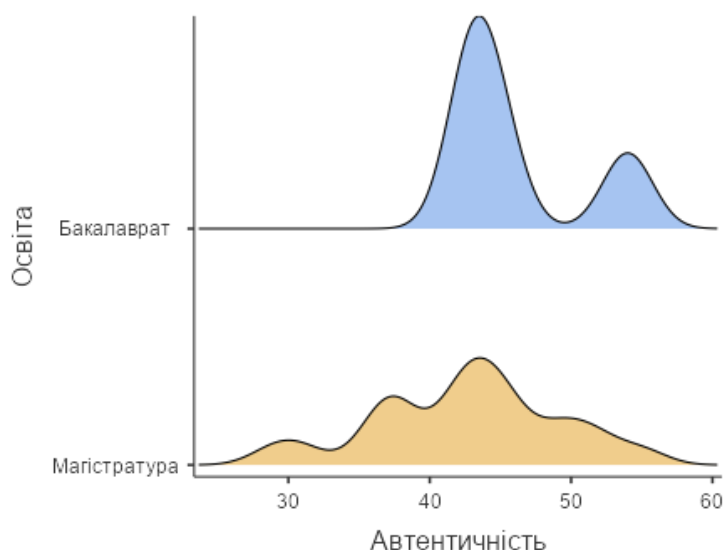

Рис.2.6. Розподіл даних за рівнем автентичності для двох груп

Наступним кроком було вивчення рівня усвідомленості власної професійної ідентичності респондентами, а також виявлення її ведучих компонентів, із застосуванням опитувальника професійної ідентичності, призначеного саме для студентів навчальних закладів.

Згідно методики визначається загальний показник рівня розвитку професійної ідентичності досліджуваних, а також допоміжну функцію виконують окремі шкали, що відображають рівень прояву окремих її компонентів, зазначених в таблиці під наступними номерами:

- 1 - когнітивно-рефлексивний;
- 2 - мотиваційно-ціннісний;
- 3 - проектно-поведінковий;
- 4 - емоційно-вольовий;
- 5 - діяльнісно-практичний;

- 6 - особистісна професійна активність;
7 - альтернативна (інша) професійна ідентичність.

Отримано такі результати для двох досліджуваних груп:

Таблиця 2.11

Описові характеристики за рівнем сформованості профіидентичності та когнітивно-рефлексивного (1), мотиваційно-ціннісного (2) та проектно-поведінкового (3) компонентів

	Освіта	Профіидентичність	1	2	3
Кількість	Бакалаврат	21	21	21	21
	Магістратура	22	22	22	22
Середнє арифметичне	Бакалаврат	48.0	10.9	9.19	8.57
	Магістратура	59.0	11.2	12.9	11.5
Медіана	Бакалаврат	53	12	8	10
	Магістратура	61.5	11.5	14.0	12.0
Стандартне відхилення	Бакалаврат	9.80	2.33	4.15	2.09
	Магістратура	9.70	2.46	1.69	2.70
Мінімальне	Бакалаврат	31	7	3	6
	Магістратура	27	2	8	3
Максимальне	Бакалаврат	55	13	13	11
	Магістратура	69	14	14	14

Загальний показник сформованості профіидентичності для студентів бакалаврату відповідає середньому рівню ($M = 48.0$, $SD = 9.80$), а для студентів магістратури відповідає високому рівню ($M = 59.0$, $SD = 9.70$). Спостерігається асиметричний розподіл даних.

Середній рівень усвідомленості профіидентичності, характерний для студентів бакалаврату, свідчить про стан недостатньої впевненості у обраному професійному напрямку та наявність суперечливих емоцій з цього приводу, можливо зацікавленість психологією має ситуативний характер.

Високий рівень усвідомленості професійної ідентичності, виявлений у студентів магістратури, свідчить про їх прагнення реалізувати свої здібності у

психології, намагання поглиблювати свої знання у цій галузі, а також про наявність відчуття приналежності до спільноти психологів та психотерапевтів.

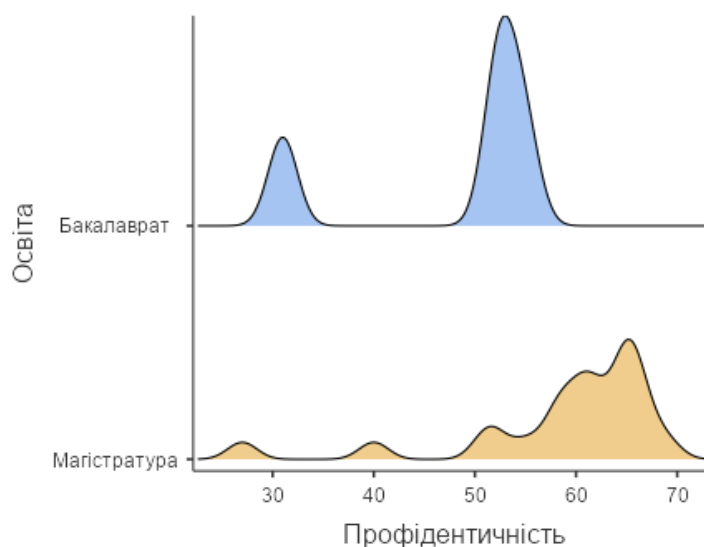

Рис.2.7. Розподіл даних за рівнем профідентичності для двох груп

Для прояснення розуміння етапів розвитку професійної ідентичності, далі розглядаємо отримані дані за кожною шкалою окремо. Для студентів магістратури відзначається високий рівень прояву ознак за представленими у таблиці першими трьома шкалами: когнітивно-рефлексивний ($M = 11.2$, $SD = 2.46$), мотиваційно-ціннісний ($M = 12.9$, $SD = 1.69$), проектно-поведінковий ($M = 11.5$, $SD = 2.70$) компоненти професійної ідентичності. Таким чином, для студентів магістратури характерний високий рівень усвідомленості себе в якості психолога, наявний сформований особистий професійний образ, а також вказує на наявність ідеальних образів наслідування серед представників даної професії. Розвинутий мотиваційно-ціннісний компонент свідчить про значущість та цінність для респондентів даної групи обраної професії, про сформованість системи професійних цінностей, які відповідають особистісним та життєвим цінностям. Високі показники за шкалою, що відображає проектно-поведінковий компонент, говорять про прагнення реалізуватися у сфері психології і бачення своєї перспективи розвитку у даному професійному напрямку, наявність конкретних, самостійно побудованих планів

Для студентів бакалаврату характерний середній рівень прояву перших трьох компонентів профідентичності: шкалами: когнітивно-рефлексивний ($M = 10.9$, $SD = 2.33$), мотиваційно-ціннісний ($M = 9.19$, $SD = 4.15$), проектно-поведінковий ($M = 8.57$, $SD = 2.09$). Необхідно зазначити, що діапазон середнього рівня становить від 6 до 10 балів, тобто з представлених шкал показники когнітивно-рефлексивного компоненту знаходяться на межі із високим рівнем, тобто для студентів бакалаврату характерна достатньо ясна усвідомленість себе представником обраного фаху та сформованість власного професійного образу. Тяжіють до високого рівня значення мотиваційно-ціннісного компонента, що свідчить про розуміння значущості обраної професії та потреби реалізуватися в ній студентами бакалаврату. Однак середній рівень проектно-поведінкового компоненту говорить про не досить ясне бачення власних перспектив розвитку та реалізації планів у професії досліджуваними даної групи.

Таблиця 2.12

Описові характеристики за рівнем емоційно-вольового (4), діяльнісно-практичного (5) компонентів та за шкалами особистісна професійна активність (6) та альтернативна профідентичність (7)

	Освіта	4	5	6	7
Кількість	Бакалаврат	21	21	21	21
	Магістратура	22	22	22	22
Середнє арифметичне	Бакалаврат	11.3	8.05	7.00	5.48
	Магістратура	12.7	10.7	11.0	4.59
Медіана	Бакалаврат	11	9	7	5
	Магістратура	13.5	11.0	12.0	4.00
Стандартне відхилення	Бакалаврат	1.15	1.75	2.45	0.512
	Магістратура	1.78	2.55	2.73	1.44
Мінімальне	Бакалаврат	10	5	5	5
	Магістратура	8	4	2	2
Максимальне	Бакалаврат	13	9	11	6
	Магістратура	14	14	14	8

Для студентів магістратури отримано результати, що відповідають високому рівню прояву ознак емоційно-вольового компоненту ($M = 12.7$, $SD = 1.78$) та за шкалою особистісна професійна активність ($M = 11.0$, $SD = 2.73$), середній прояв діяльнісно-практичного компоненту ($M = 10.7$, $SD = 2.55$) та низький рівень прояву за шкалою альтернативна профідентичність ($M = 4.59$, $SD = 1.44$). Високий рівень прояву емоційно-вольового компоненту свідчить про наявність у респондентів позитивно забарвленого емоційного ставлення до обраної професії, наявність позитивних емоцій у процесі навчання та практичного виконання завдань, а також достатній рівень прояву вольових якостей задля професійного становлення. Прояв діяльнісно-практичного компоненту дає змогу оцінити рівень застосування досліджуваними отриманих у навчанні знань та умінь як середній, тобто отримані знання та навички ще в недостатній мірі знаходять своє практичне застосування. Отримані дані за допоміжними шкалами - особистісна професійна активність та альтернативна профідентичність - засвідчують про сформованість професійної спрямованості, усвідомлення досліджуваними особистої ролі у професійному становленні та відсутність інтересу до розвитку альтернативної профідентичності.

Для студентів бакалаврату високий рівень прояву ознак емоційно-вольового компоненту ($M = 11.3$, $SD = 1.15$), середній рівень прояву ознак діяльнісно-практичного компоненту ($M = 8.05$, $SD = 1.75$) та за шкалою особистісна професійна активність ($M = 7.00$, $SD = 2.45$), низький рівень прояву за шкалою альтернативна профідентичність ($M = 5.48$, $SD = 0.512$). Таким чином, для студентів бакалаврату характерно відчувати позитивні емоції та почуття стосовно обраної професії та прикладати вольові зусилля задля професійного становлення і навчання, однак для досліджуваних даної групи дещо проблематично вбачати власні можливості застосування отриманих знань та умінь у практичній діяльності, а також знижена здатність усвідомлювати особисту роль у процесі формування професійної ідентичності, власної професійної спрямованості. Однак, незважаючи на виявлені проблематичні зони,

студенти бакалаврату не виявили надмірну сильну схильність до формування альтернативної професійної ідентичності.

Якщо підсумувати, то для студентів бакалаврату на середньому рівні сформованості профіидентичності високо розвинуті когнітивно-рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти, а всі інші компоненти мають середній рівень розвитку. Така ситуація відображає кризовий стан у професійному самовизначенні, притаманному для випускних курсів навчальних закладів. У студентів є зацікавленість і позитивне ставлення до обраної професії, прикладаються вольові зусилля для отримання знань, присутня сформованість образу професіоналу та вже наявний багаж знань і умінь, однак виникає певний стан «роздоріжжя» у плануванні майбутньої фахової активності та реалізації на практиці набутих компетенцій.

Для студентів магістратури, як для загального показника профіидентичності, так і за окремими компонентами, відмічається високий рівень прояву, що свідчить про усвідомлений вибір своєї другої професії, однак дещо нижчий показник за діяльнісно-практичним компонентом вказує на стурбованість щодо застосування отриманих знань у практичній діяльності.

Вивчення описових характеристик дозволило провести порівняльний аналіз двох груп, за результатами якого можна виявити рівень прояву та відстежити відмінності, однак для підтвердження статистично значущої розбіжності між середніми значеннями груп необхідно провести аналіз із застосуванням критерію Стьюдента або Уелча. Оскільки розподіл у виборці не відповідає нормальному, тому для перевірки рівності середніх значень у двох групах було застосовано критерій Уелча. Нульова гіпотеза припускає, що середні рівні, альтернативна заперечує рівність значень у групах.

За результатами аналізу не встановлено статистичної значущої розбіжності між середніми показниками за такими змінними, як:

- дифузна ідентичність;
- прийнята ідентичність;
- мораторій ідентичності;

- досягнута ідентичність;
- автентичність;
- когнітивно-рефлексивний компонент профідентичності.

Таким чином, за означеними ознаками відсутня відмінність за рівнем прояву в досліджуваних групах: першої групи - студенти бакалаврату та другої групи – студенти магістратури, що отримують другу освіту за спеціальністю «Психологія».

Встановлено статистично значущі відмінності між середніми значенням для означених груп для змінних, наведених у таблиці 2.13:

Таблиця 2.13

Перевірка рівності середніх значень по двом групам

	Статистика (t- Уелча)	Значущість (p)	Величина ефекту (d- Коена)
Ясність Я-концепції	2.61	0.013	0.796
Не-обмеженість іншими	2.29	0.030	0.692
Знання і прийняття себе	2.25	0.031	0.690
Автентичний самовираз	-2.52	0.018	-0.762
Профідентичність	-3.70	<.001	-1.129
Мотиваційно-ціннісний компонент	-3.81	<.001	-1.173
Проектно-поведінковий компонент	-3.92	<.001	-1.194
Емоційно-вольовий компонент	-3.06	0.004	-0.930
Діяльнісно-практичний компонент	-4.04	<.001	-1.227
Особистісна професійна активність	-5.12	<.001	-1.559
Альтернативна професійна ідентичність	2.72	0.011	0.821

Результати свідчать, що за рівнем ясності Я-концепції є статистично значуща різниця між середніми значеннями двох досліджуваних груп на рівні значущості $p = 0.013$. Величина ефекту становить 0.796, що відповідає середньому рівню. Таким чином, можна стверджувати, що для студентів бакалаврату характерна більша ясність Я-концепції, тобто рівень усвідомлення себе, ніж для студентів магістратури. Можна припустити, що оскільки студенти магістратури отримують психологічну освіту як другу освіту, то прийняттям

рішення змінити свою професію передувала певна внутрішня криза, а під час освоєння нових психологічних знань відбувається нове осмислення себе та своїх особистісних якостей, що позначається на особистісній ідентичності та ясності Я-концепції.

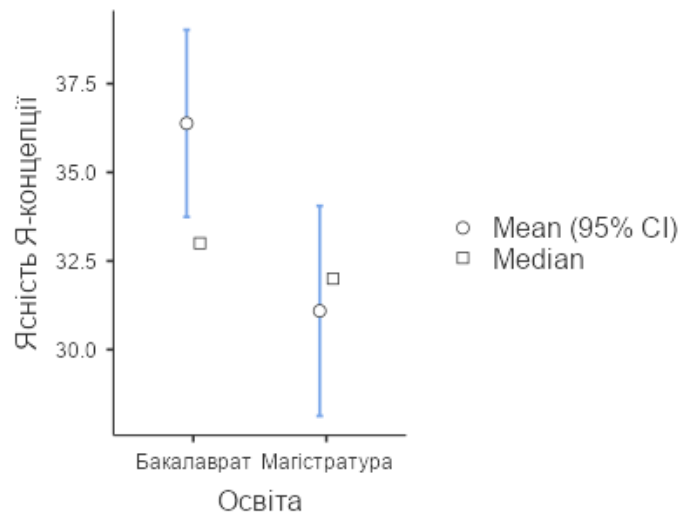

Рис.2.8. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за змінною «Ясність Я-концепції»

Встановлено статистично значущу розбіжність між середніми значеннями двох груп для таких компонентів автентичності як «Знання і прийняття себе» ($p = 0.031$), величина ефекту становить 0.690, що відповідає середньому рівню, та «Не-обмеженість іншими» ($p = 0.030$). Величина ефекту становить 0.692, що відповідає середньому рівню.

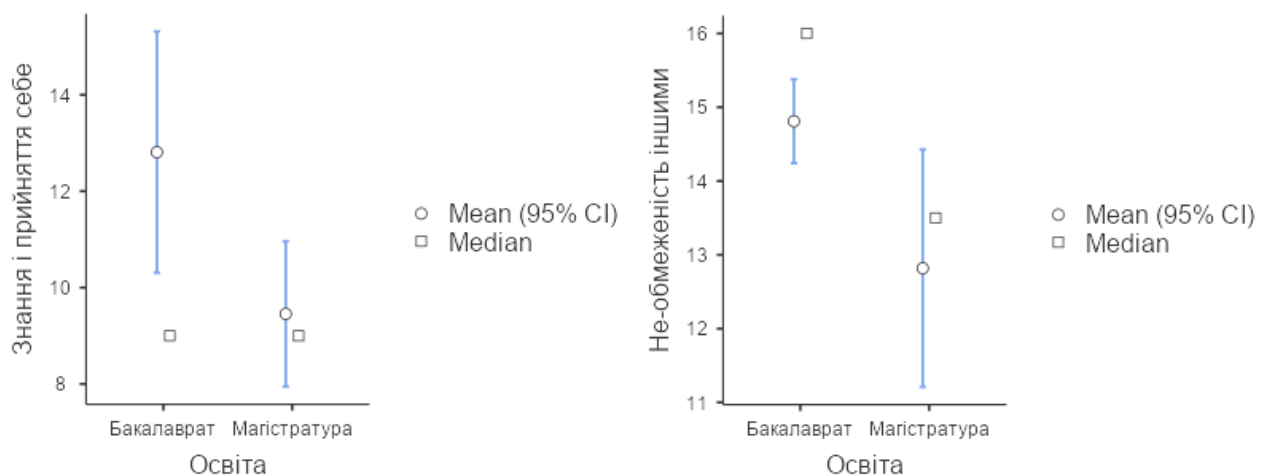

Рис.2.9. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за шкалами «Знання і прийняття себе» та «Не-обмеженість іншими»

Отже, можна стверджувати, що для студентів бакалаврату в більшій мірі властиво проявляти незалежність від впливу оточення, а для студентів магістратури більш характерна тенденція відповідати очікуванням інших людей, а також студенти бакалаврату проявляють вищий рівень самоусвідомленості.

Також встановлено статистично значущу розбіжність між середніми значеннями двох груп для компоненту автентичності «Автентичний самовираз» ($p = 0.018$), величина ефекту становить -0.762 , що відповідає середньому рівню. Такий результат підтверджує, що для студентів магістратури в більшій мірі властиво вибудовувати власне життя так, щоб їх вчинки, поведінка відповідали особистим цінностям, тобто проживати автентичне життя, ніж для студентів бакалаврату.

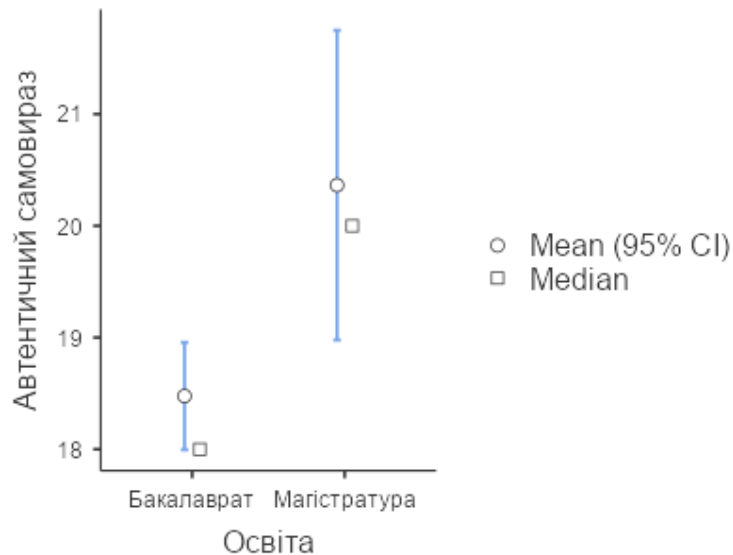

Рис.2.10. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за шкалою «Автентичний самовираз»

Отримано результат, що свідчить про статистично значущу різницю між середніми значеннями двох досліджуваних груп на рівні значущості $p < 0.001$ за змінною «Профідентичність». Величина ефекту становить -1.129 , що відповідає високому рівню. Таким чином, можна стверджувати, що рівень сформованості професійної ідентичності у студентів магістратури вищий, ніж для студентів бакалаврату, а відтак і рівень самоусвідомлення себе як спеціаліста та відчуття приналежності до професійної спільноти психологів та психотерапевтів також вищий.

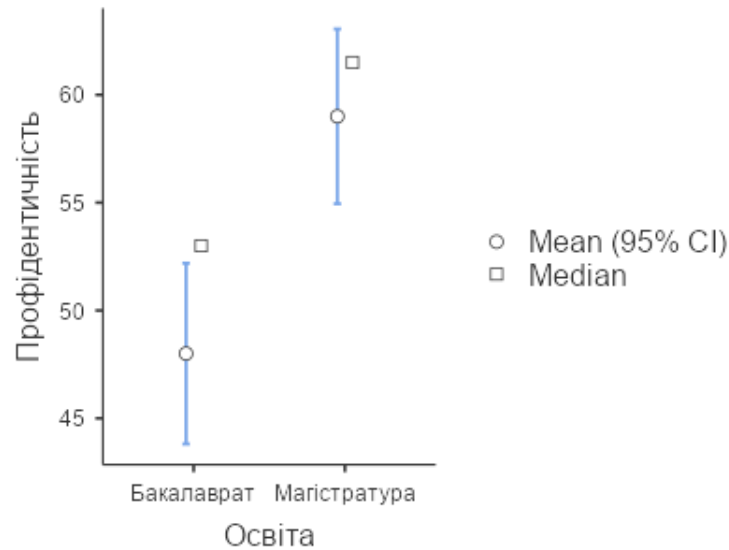

Рис.2.11. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за змінною «Профідентичність»

Виявлено статистичну розбіжність між середніми значеннями двох досліджуваних груп за окремими компонентами професійної ідентичності: «Мотиваційно-ціннісний компонент» ($p < 0.001$, величина ефекту -1.173 – високий рівень) та «Проектно-поведінковий компонент» ($p < 0.001$, величина ефекту -1.194 – високий рівень).

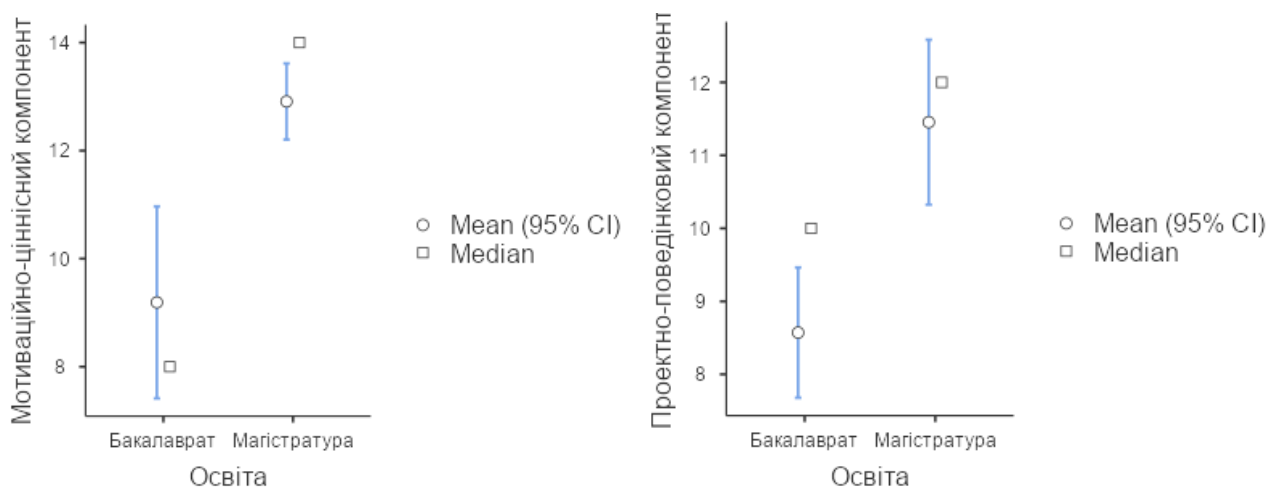

Рис.2.12. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за шкалами «Мотиваційно-ціннісний компонент» та «Проектно-поведінковий компонент»

Отже, можна стверджувати, що для студентів магістратури в більшій мірі характерна сформованість системи професійних цінностей, значно більше особистісні цінності відповідають професійним, а також в більшій мірі сформовані цілі та плани щодо реалізації себе в якості психолога або психотерапевта, ніж для студентів бакалаврату.

Статистично підтверджено розбіжність між середніми значеннями двох груп за компонентами «Емоційно-вольовий компонент» ($p = 0.004$, величина ефекту -0.930 – високий рівень) та «Діяльнісно-практичний компонент» ($p < 0.001$, величина ефекту -1.227 – високий рівень). Такий результат дозволяє зробити висновок, що студенти магістратури мають більш позитивне ставлення до обраної професії, до процесу здобуття знань та навичок, необхідних для професійної реалізації, а також більш оптимістично відносяться до перспективи застосувати засвоєних компетенцій в якості фахівців, ніж для студентів бакалаврату.

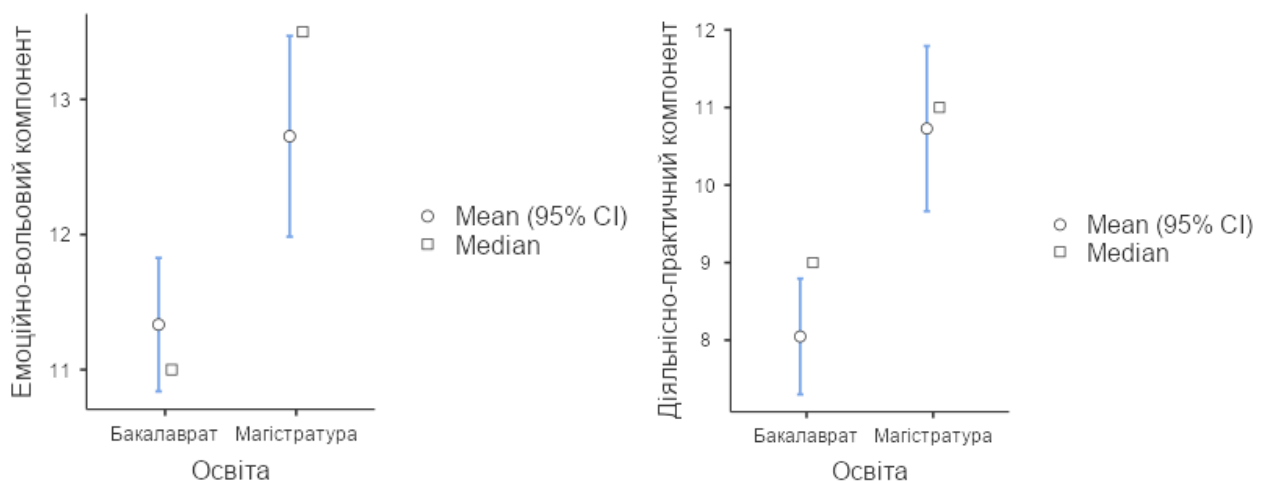

Рис.2.13. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за шкалами «Емоційно-вольовий компонент» та «Діяльнісно-практичний компонент»

Отримані дані в результаті перевірки виявили статистично значущу відмінність між середніми показниками двох досліджуваних груп за додатковими шкалами опитувальника професійної ідентичності: «Особистісна

професійна активність» ($p < 0.001$, величина ефекту -1.559 – високий рівень) та «Альтернативна професійна ідентичність» ($p = 0.011$, величина ефекту 0.821 – високий рівень).

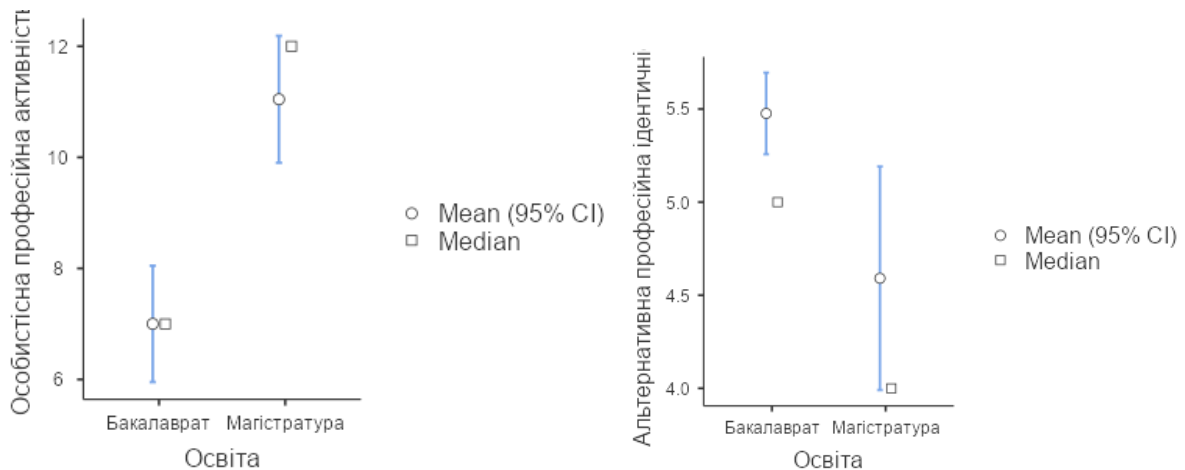

Рис.2.14. Графіки розподілу середніх значень по двом групам за шкалами «Особистісна професійна активність» та «Альтернативна професійна ідентичність»

Статистично підтверджено, що для студентів магістратури вищий рівень особистісної професійної активності, сформованості професійної спрямованості, ніж для студентів бакалаврату. А також можна зробити висновок, що для студентів бакалаврату більш властиво розглядати інші альтернативні способи професійної самореалізації.

Наступним етапом було застосування кореляційного аналізу – це метод обробки статистичних даних, що полягає у вивченні коефіцієнтів кореляції між змінними для встановлення між ними статистично значущих взаємозв'язків. Оскільки за всіма змінними характерний ненормальний розподіл, то для проведення кореляційного аналізу було застосовано коефіцієнт Спірмена.

Встановлено помірну зворотну кореляцію між змінними «Ясність Я-концепції» (Я-ідентичність) та «Досягнута соціальна ідентичність» ($r = -0.493$, $p < 0.001$). Зворотній зв'язок між особистісною та соціальною ідентичністю підтверджує існуючі теоретичні положення, в яких особистісна та соціальна

ідентичності не розглядаються в якості полюсів одного континуума, аргументуючи це наявністю зворотного зв'язку відносно одне одного. Так, перед особистістю завжди постає вибір між проявом себе як індивідуальності чи як члена соціальної групи. Розуміючи, що особистісна та соціальна ідентичність являються окремими підструктурами Я-концепції, тому в кожній ситуації особистість здійснює вибір поведінки: як індивіда чи як члена певної групи, актуалізуючи тим самим одну з двох підсистем. Необхідно зважити на помірність зв'язку, що і вказує саме на переважання однієї з двох підструктур, а не повне витіснення, тобто і особистісна, і соціальна ідентичності являються рівнозначно важливими складовими Я-концепції, а необхідним є саме баланс між ними. Також, помірність кореляції може вказувати на те, що навіть являючись частиною соціуму людина не повністю розчиняється у ньому, а здатна зберігати власну індивідуальність.

Таблиця 2.14

Значення кореляцій та їх значущість

		Ясність Я-концепції
Досягнута	Коефіцієнт Спірмена	-0.493
	Статистична значущість(p)	< .001
Знання і прийняття себе	Коефіцієнт Спірмена	0.407
	Статистична значущість(p)	0.007
Автентичність	Коефіцієнт Спірмена	0.491
	Статистична значущість(p)	< .001

Виявлено позитивний помірний кореляційний зв'язок між ясністю Я-концепції (Я-ідентичністю) та автентичністю ($r = 0.491$, $p < 0.001$), та компонентом автентичності «Знання і прийняття себе» ($r = 0.407$, $p = 0.007$). Розуміючи, що автентичність та Я-ідентичність близькі поняття, але не тотожні,

тому такий зв'язок представляється закономірним. Так, автентичність являє собою внутрішнє джерело трансценденції особистості, яке існує в кожній людині, проте не кожен здатний до цього усвідомлення. Тому усвідомлення своєї автентичності, прийняття різних граней свого «Я» та цілісне прийняття свого життєвого досвіду на пряму пов'язано із ясністю Я-ідентичності.

Таблиця 2.15

Значення кореляцій та їх значущість

		Профідентичність
Не-обмеженість іншими	Коефіцієнт Спірмена	-0.412
	Статистична значущість(p)	0.006
Автентичний самовираз	Коефіцієнт Спірмена	0.511
	Статистична значущість(p)	< .001

Виявлено зворотну помірну кореляцію між професійною ідентичністю та компонентом автентичності «Не-обмеженість іншими» ($r = -0.412$, $p = 0.006$). Тобто із зростанням рівня свободи від думки оточення, послаблення прагнень відповідати очікуванням інших супроводжується зниженням рівня професійної ідентичності. Такий зв'язок представляється закономірним, адже профідентичність, як різновид соціальної ідентичності, в свої сутності включає відчуття приналежності до професійної групи, присвоєння її ідеалів, цінностей, норм, а виражений прояв індивідуальності заважає відчуттю приналежності до професійної спільноти. Помірність зв'язку вказує на необхідність балансу у прояві особистісної думки та можливістю прислухатися до думки більш досвідчених колег.

Встановлений позитивний кореляційний взаємозв'язок між компонентом автентичності «Автентичний самовираз» та профідентичністю ($r = 0.511$, $p < 0.001$). Під автентичним самовиразом розуміється змога людини вибудувати свою поведінку відповідно до особистісних цінностей, необхідно враховувати,

що формуючи власний професійний образ, особистість переймає ціннісні орієнтири, установки професійної групи, тому особистісні цінності перекликаються із цінностями обраної професії, що знаходить підтвердження у даній кореляції. Тому конструювання поведінки відповідно до особистісних цінностей, які є одночасно і професійними, супроводжується зміцненням професійної ідентичності особистості. Помірність зв'язку вказує на те, що особистість являється унікальною та багатогранною за своє суттю, а відтак і ціннісно-смилова система має багато рівнів, тому в межах професійної діяльності реалізується лише її частина .

Для подальшого аналізу даних було застосовано метод регресійного аналізу - метод визначення відокремленого і спільного впливу факторів на результативну ознаку та кількісної оцінки цього впливу шляхом використання відповідних критеріїв. Вирішено з'ясувати які предиктори сприяють формуванню цілісного образу Я на основі створення першої регресійної моделі:

Таблиця 2.16

Результати регресійного аналізу для першої регресійної моделі

Ясність Я-концепції			
Предиктори	Коефіцієнт (r)	Стандартна похибка	Статистична значущість(p)
Знання і прийняття себе	0.637	0.176	< .001
Не-обмеженість іншими	0.814	0.293	0.008

За результатом регресійного аналізу встановлено сумісний вплив змінних «Знання і прийняття себе» ($p < 0.001$) та «Не-обмеженість іншими» ($p = 0.008$) на рівень ясності Я-концепції, що згідно методики розуміється як особистісна ідентичність. Для даної регресійної моделі отримано коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.394$, який визначає, що доля варіації рівня ясності Я-концепції пояснюється варіацією вище зазначених предикторів на 39.4%. Інші 60.6 % пояснюються дією інших чинників. При цьому фактор освіти, тобто належність респондентів до групи студентів бакалаврату чи магістратури виявився не впливовим. Таким

чином, на рівень сформованості особистісної ідентичності впливають саме зазначені компоненти автентичності.

Для з'ясування впливових факторів на рівень сформованості професійної ідентичності було створено другу регресійну модель.

Таблиця 2.17

Результати регресійного аналізу для другої регресійної моделі

Предиктори	Коефіцієнт (r)	Стандартна похибка	Статистична значущість(p)
Освіта: Магістратура – Бакалаврат	7.68	2.880	0.011
Автентичний самовираз	1.76	0.550	0.003

Отриманий результат дозволив виявити сумісний вплив на рівень усвідомленості професійної ідентичності змінної «Автентичний самовираз» ($p = 0.011$) та фактору освіти ($p = 0.003$), тобто приналежність досліджуваної групи студентів - психологів магістратури. Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0.403$ визначає, що доля варіації рівня сформованості професійної ідентичності пояснюється варіацією зазначених предикторів на 40.3 %. Інші 59.7 % пояснюються дією інших чинників. Таким чином, прагнення до автентичного самовиразу через діяльність психолога є важливою передумовою розвитку професійної ідентичності у поєднанні з чітким усвідомленням власного вибору стосовно професії, притаманного для студентів магістратури.

Висновки до розділу 2

Метою дослідження було емпіричне вивчення особистісної та соціальної ідентичності в структурі Я-концепції майбутніх психологів. Оскільки досліджувані являються студентами вищого навчального закладу та здобувають

освіту за фахом «Психологія», то вирішено дослідити рівень сформованості професійної ідентичності як різновиду соціальної ідентичності.

Для дослідження було сформовано дві групи: студенти бакалаврату зі спеціальності «Психологія» Львівського державного університету внутрішніх справ та студенти магістратури зі спеціальності «Психологія» Київського інституту сучасної психології та психотерапії. Необхідно зазначити, що студенти магістратури отримують другу вищу освіту, а за першою освітою мають іншу спеціалізацію. Ідея дослідження полягала у з'ясуванні, чи існують відмінності у сформованості особистісної, соціальної та професійної ідентичності між студентами випускного курсу бакалаврату та магістратури.

За рівнем сформованості соціальної ідентичності для респондентів обох груп переважає досягнутий рівень соціальної ідентичності. За рівнем усвідомленості Я-ідентичності встановлена статистична значуща розбіжність, яка підтверджує, що для студентів бакалаврату характерна більша ясність та усвідомленість у своїх уявленнях про себе, ніж для студентів магістратури. Можна припустити, що оскільки студенти магістратури отримують психологічну освіту як другу освіту, то прийняттю рішення змінити свою професію передувала певна внутрішня криза, а під час освоєння нових психологічних знань відбувається нове осмислення себе та своїх особистих якостей, що позначається на особистісній ідентичності.

Статистично підтверджена відмінність між середніми значеннями досліджуваних груп стосовно сформованості професійної ідентичності. Для студентів бакалаврату характерний середній рівень сформованості профідентичності, як і більшості її компонентів, однак високо розвинуті когнітивно-рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти. Така ситуація відображає кризовий стан у професійному самовизначенні студентів, притаманному для випускних курсів навчальних закладів. У студентів є зацікавленість і позитивне ставлення до обраної професії, прикладаються вольові зусилля для отримання знань, присутня сформованість образу професіоналу та вже наявний багаж знань і умінь, однак виникає певний стан «роздоріжжя» у

плануванні майбутньої фахової активності та реалізації на практиці набутих компетенцій. Для студентів магістратури, як для загального показника професійної ідентичності, так і за окремими компонентами, відмічається високий рівень прояву, що свідчить про усвідомлений вибір своєї другої професії, однак дещо нижчий показник за діяльнісно-практичним компонентом вказує на стурбованість щодо застосування отриманих знань у практичній діяльності.

Застосування кореляційного аналізу дозволило виявити помірну зворотну кореляцію між змінними «Ясність Я-концепції» (Я-ідентичність) та «Досягнута соціальна ідентичність», що підтверджує існуючі теоретичні положення. Особистісна та соціальна ідентичність являються окремими підструктурами Я-концепції, тому в кожній ситуації особистість здійснює вибір поведінки: як індивіда чи як члена певної групи, актуалізуючи тим самим одну з двох підсистем. Необхідно зважити на помірність зв'язку, що і вказує саме на переважання однієї з двох підструктур, а не повне витіснення. Таким чином, і особистісна, і соціальна ідентичності являються рівнозначно важливими складовими Я-концепції, а необхідним є саме баланс між ними. Також, помірність кореляції може вказувати на те, що навіть являючись частиною соціуму людина, не повністю розчиняється у ньому, а здатна зберігати власну індивідуальність.

Кореляційно - регресійний аналіз дозволив виявити важливість як автентичності, так і окремих її компонентів для особистісної ідентичності, а також було встановлено сумісний вплив компоненту автентичності «Автентичний самовираз» та фактору приналежності респондентів до досліджуваної групи студентів магістратури на рівень сформованості професійної ідентичності. Таким чином, прагнення до автентичного самовиразу через професійну діяльність психолога є вагомим передумовою становлення професійної ідентичності у поєднанні з чітким усвідомленням особистого вибору стосовно професії, притаманного для студентів магістратури.

ВИСНОВКИ

Здійснено теоретичний аналіз поняття «ідентичність», в результаті якого встановлено, що ідентичність є складним та багаторівневим феноменом. На сучасному етапі психологічної науки існує безліч дискусій та розбіжностей щодо класифікації та опису структурно-системних характеристик феномену, однак найчастіше науковці виокремлюють особистісний та соціальний рівні ідентичності. Особистісна ідентичність аналізується переважно в межах понять «Я – концепції» як суб'єктивного образу свого «Я». Поняття соціальної ідентичності розглядається як результат усвідомлення особистістю власної приналежності до певної соціальної групи, а відтак і усвідомлення власного місця з виконанням відповідних ролей у соціальному просторі за рахунок процесу соціальної категоризації.

Встановлено, що професійна ідентичність, об'єднуючи в собі риси і особистісної, і соціальної ідентичності, являє собою багаторівневу динамічну структуру. Професійна ідентичність виступає як результат професійного самовизначення особистості та прийняття відповідних професійних ролей, а ідентифікуючи себе із певною професійною спільнотою, особистість засвоює притаманну їй систему норм, цінностей та ідеалів.

Для дослідження було сформовано дві групи: студенти бакалаврату зі спеціальності «Психологія» Львівського державного університету внутрішніх справ та студенти магістратури зі спеціальності «Психологія» Київського інституту сучасної психології та психотерапії. Важливим моментом необхідно відмітити, що студенти магістратури отримують другу вищу освіту, а за першою освітою мають іншу спеціальність, не пов'язану із психологією. Ідея дослідження полягала у з'ясуванні відмінностей у сформованості особистісної, соціальної та професійної ідентичності між студентами випускного курсу бакалаврату та магістратури.

За результатами порівняльного аналізу встановлено, що для респондентів обох груп характерний досягнутий рівень соціальної ідентичності. За рівнем

усвідомленості Я-ідентичності встановлена статистична значуща розбіжність, яка засвідчує, що для студентів бакалаврату властива більшою мірою усвідомленість та цілісність у своїх уявленнях про себе, ніж для студентів магістратури. Даний результат проінтерпретовано так: оскільки студенти магістратури отримують психологічну освіту як другу, то прийняттю рішення кардинально змінити свою професію передувала певна внутрішня криза, а під час освоєння нових психологічних знань відбувається нове осмислення себе та своїх особистих якостей; такий результат свідчить про етап внутрішньої трансформації.

Статистично підтверджена розбіжність між показниками досліджуваних груп стосовно сформованості професійної ідентичності. Для студентів бакалаврату характерний середній рівень сформованості як інтегрального показника професійної ідентичності, так і більшості її компонентів, однак високо розвинуті когнітивно-рефлексивний та емоційно-вольовий компоненти. Такий результат відображає кризовий стан у професійному самовизначенні студентів, притаманному для випускних курсів навчальних закладів. Студенти бакалаврату проявляють зацікавленість і позитивне ставлення до обраної професії, прикладають вольові зусилля для отримання знань, мають сформований образ професіоналу, оперують достатньою кількістю знань і умінь, однак у випускників виникає певний стан «роздоріжжя» стосовно планування майбутньої фахової активності та реалізації на практиці набутих компетенцій. Для студентів магістратури, як для загального показника професійної ідентичності, так і за окремими компонентами, відмічається високий рівень прояву, що свідчить про усвідомлений вибір своєї другої професії, проте дещо нижчі показники за діяльнісно-практичним компонентом вказують на стурбованість з приводу застосування отриманих знань у практичній діяльності.

Застосування кореляційного аналізу дозволило виявити помірну зворотну кореляцію між змінними «Ясність Я-концепції» (Я-ідентичність) та «Досягнута соціальна ідентичність». Такий результат підтверджує існуючі теоретичні положення. Особистісна та соціальна ідентичність являються окремими

підструктурами Я-концепції, і в кожній окремій ситуації особистість здійснює вибір поведінки: як індивіда чи як члена певної групи, актуалізуючи тим самим одну з двох підсистем. Помірність зв'язку вказує саме на переважання однієї з двох підструктур, а не повне витіснення, тому і особистісна, і соціальна ідентичності являються рівнозначно важливими складовими Я-концепції, а необхідним є саме баланс між ними. Помірність кореляції вказує також на те, що навіть являючись частиною соціуму, людина не повністю розчиняється у ньому, а здатна зберігати власну індивідуальність.

За допомогою кореляційно - регресійного аналізу встановлено значущість як автентичності, так і окремих її компонентів для особистісної ідентичності, а також було виявлено сумісний вплив компоненту автентичності «Автентичний самовираз» та фактору приналежності респондентів до групи студентів магістратури на рівень сформованості професійної ідентичності психолога. Такий результат дозволяє зробити висновок, що прагнення до автентичного самовиразу через професійну діяльність психолога є вагомою передумовою становлення професійної ідентичності у поєднанні з чітким усвідомленням особистого вибору стосовно професії, притаманного для студентів магістратури. Таким чином, для професійного самовизначення важливим є зрілий, свідомий вибір реалізуватися у діяльності відповідно до особистісних цінностей, які є одночасно і професійними, оскільки формуючи власний професійний образ, особистість переймає цінності та ідеали професійної групи, тому особистісні цінності перекликаються із цінностями обраної професії, що знаходить підтвердження у даному дослідженні.

Перспективою дослідження вбачається поглиблення вивчення чинників, які впливають на внутрішні зміни, і на особистісному, і соціальному рівні, студентів-психологів в процесі навчання, під час якого і відбувається остаточне професійне самовизначення та формування професійного Я-образу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Петруньок Б., Поняття ідентичності в контексті українознавчих досліджень / Українознавство. 16/2012/- С.14.
2. Матузкова О. П. / Ідентичність як структура, 2013 р - http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3520/Matuzkova_Identychnist.pdf?sequence=1
3. Яблонська Т. М. Ідентичність як предмет психологічного аналізу // Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України /за ред. акад. С.Д.Максименка – К.: Ніка-Центр, 2010. – Вип.38. – 392 с. – С. 378-387.
4. Фрейд З. Толкование сновидений / Зигмунд Фрейд/ Издание подготовил Б. Г. Херсонский . – К.: Здоров'я.- Донецьк: Сталкер, 1998. – 496с, - с.139.
5. Іванків І. Ідентичність у соціально-психологічних проєкціях / І. Іванків // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. - 2014. - Вип. 19(1). – Ч. 1. – 252 с. – 47с.
6. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни / И. Гофман. – М., 2000. – 304 с.
7. Становлення ідентичності фахівця : [монографія] / Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Копилов [та ін.] ; за ред. В. Л. Зливкова. — К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 260 с. с.-16-18.
8. Яценко Т.С., Іваненко Б.Б. Психологічна наука і практика: особливості статичних і динамічних характеристик несвідомого в контексті практичної психології. Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. праць. Київ, 2006. Вип. 1. С. 276–285., с. 280.
9. Шнейдер Л.Б. Личностная, гендерная и профессиональная идентичность: теория и методы диагностики. М.: 2007. 128 с, - с. 19.
10. Посохова Я. С. Проблема ідентичності та визначення психологічних основ її вивчення. / ПРАВО І БЕЗПЕКА. 2015. № 2 (57). С – 217-219.

11. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс. – М. : Прогресс, 1986. – 422 с.
12. Зливков В. Л. Проблеми ідентичності у сучасній західній соціальноконструктивістській теорії дискурсу / В. Л. Зливков, С. О. Лукомська [текст] Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського. – Т.2. – Вип. 9.– Миколаїв : МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2012. – С. 114–118.
13. Коростеліна К. В. Структура і динаміка системи соціальної ідентичності : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 / Коростеліна Карина Валентинівна; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2003. — 28 с.
14. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности / Ю. Хабермас // Вопр. философии. – 1989. – No 2. – С. 35–40.
15. Ічанська О. М. Становлення особистісної ідентичності в ранньому юнацькому віці: автореф. дис. Наздобуття наук. Ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. М. Ічанська. – К., 2002. – 19 с.
16. Барабашук Г. В., Соціальна ідентичність особистості: теоретичний аналіз розвитку проблеми. Psychological Prospects. Issue 24, 2014. С.-20.
17. Doise W. Social representations in Personal Identity / W. Doise // Social Identity: International Perspective / [ed. by S. Worchel, J. F. Morales, D. Paez, J. De-schamps]. – Sage Publications, 1998. – P. 13–25.
18. Іванова Н. Л. Структура соціальної ідентичності: проблема аналізу / Н. Л. Іванова // Психол. журн. – 2004. – Т. 25, No 1. – С. 52–60.
19. Integration of Social Identities in the Self: Toward a Cognitive-Developmental Model / С. Е. Amiot, R. de la Sablonnière, D. J. Terry, J. R. Smith // Pers. Soc. Psychol. Rev. – 2007. – 11. – P. 364–390.
20. Горностай П. П. Групова ідентичність як предмет психології малих груп. Наукові студії з соціальної та політичної психології. Вип. 24(27).- К., 2010. - С. 105-113.

21. Психологія праці та професійної підготовки особистості: Навч. пос./ за ред. П.С.Перепелиці, В.В.Рибалки. – Хмельницький: ТУП, 2001. – 330 с., с. 49.
22. Іванова Т. Я-концепція як складова професійної самосвідомості психологів // Соціальна психологія, 2004, №1, с.134-139.
23. Філатов В.Ю. Професійна свідомість: визначення поняття, методології та напрямків дослідження // Наука і освіта, 2002, №1, с.63-64., с.63.
24. Доценко К. М. Основні напрямки дослідження професійної ідентичності у сучасній психологічній науці / К.М. Доценко // Культура народів Причорномор'я. — 2007. — № 122. — С. 101-106.
25. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; [пер. с англ.].— [2-е изд.]. — М. : Флинта. МПСИ. Прогресс, 2006. — 352 с.
26. Куліш Є. В., Сірік І. В. Становлення професійної ідентичності студента психолога у вищому навчальному закладі./ Теорія і практика сучасної психології. 2019 р., № 2, Т. 2. С. 72-76.
27. Лукіяничук А.М. Модель розвитку професійної ідентичності майбутніх педагогів / А. М. Лукіяничук // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Проблеми сучасної психології. /За ред. С.Д. Максименка. Випуск 7. – К., 2010. – С. 370 – 380.
28. Кочунас Р. Основы психологического консультирования / Р. Кочунас.— М. : Академический аспект, 1999. — 240 с.
29. Бьюдженталь Дж. Наука быть живым: Диалоги между терапевтом и пациентами в гуманистической терапии / Дж. Бьюдженталь. [Пер. с англ. А.Б. Фенько.] – М.: Независимая фирма “Класс”, 1998. – 336 с.
30. Навчально-методичні проблеми розробки сценаріїв реалізації конструктивних функцій етнокультури в інформаційному суспільстві: посібник / М.-Л.А. Чепа, М.І. Савіна, С.Є. Солодчук [та ін.]; за редакцією Чепи М.-Л.А. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 80 с.

31. Гаврилова О., Глушак О. В. До питання про питання адаптації методики об'єктивного виміру статусу Його-ідентичності Дж. Р. Адамс. Психологічна діагностика 2009. № 5. С. 53-65, с. 54/
32. Бірон Б. В. Проактивне подолання стресових ситуацій особистістю [Текст]: дис. ... канд. псих. наук: 19.00.01 / Б. В. Бірон. – Одеса, 2015. – 197 с.
33. Методологічні закономірності формування автентичності фахівців соціономічних професій: монографія / В.Л. Зливков, С.О. Лукомська, С.О. Копилов [та ін.] ; за ред. В.Л. Зливкова. – Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. – 336 с.
34. Радзімовська О. В. Опитувальник професійної ідентичності учнів професійнотехнічних навчальних закладів (презентація авторської методики) / О. В. Радзімовська // Молодий вчений. – 2015. – №8 (23). – С. 155 – 161.
35. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Яконцепції як показники особистісної зрілості. Практична психологія та соціальна робота. 2000. № 6. С. 26-27.

Додаток А

Шкала автентичності особистості

(The Authenticity Scale, A.M. Wood, P.A. Linley, 2008)

Інструкція: оцініть кожен пункт стосовно свого нинішнього стану

Не згоден абсолютно - 1

Не згоден - 2

Переважно не згоден - 3

Складно відповісти - 4

Переважно згоден - 5

Згоден - 6

Згоден дуже сильно – 7

Твердження:

1. Я вважаю, що краще бути самим собою, ніж людиною, з якою усі хочуть спілкуватися.
2. Я не знаю, що зараз насправді відчуваю.
3. Я стурбований думкою про себе інших людей.
4. Я зазвичай роблю те, що мені кажуть інші.
5. Я завжди відчуваю потребу зробити так, як того чекають від мене інші.
6. Я залежний від думки інших людей.
7. Я відчуваю, що погано знаю і розумію себе.
8. Я завжди відстоюю свою думку.
9. Я ніколи не зраджую своїм переконанням.
10. Я відчуваю втрату власного «Я».
11. Я живу згідно із власними цінностями та переконаннями.
12. Я негативно ставлюсь до себе.

Додаток В

Опитувальник професійної ідентичності (О. В. Радзімовська)

Інструкція: «Опитувальник містить ряд тверджень, які стосуються тих чи інших сторін Вашого професійного становлення за фахом, який Ви набуваєте в процесі навчання.

Прочитайте уважно запропоновані твердження. По кожному з них оберіть відповідь, використовуючи наступні варіанти: «так» («+»), «ні» («-») або «важко відповісти» («?»).

1. Обрана професія відповідає моїм інтересам і прагненням.
2. Я відчуваю потребу у самореалізації за професією, яку набуваю в учбовому закладі..
3. Моя головна мета – працювати за професією або продовжити навчання і далі за обранням фахом.
4. Я радію з того, що не помилюся із вибором професії, яку зараз отримую.
5. Маю високі оцінки (бали) за результатами професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.
6. Я – активна людина.
7. Докладу максимум зусиль, аби не працювати за професією, яку зараз отримую.
8. Мої особистісні якості відповідають вимогам майбутньої професії.
9. Обрана професія є для мене цінною, я не хочу її змінювати.
10. Мені добре зрозумілі мої плани на майбутнє, оскільки я побудував їх самостійно, спираючись на власний життєвий досвід.
11. Я отримую задоволення від процесу і результату роботи за обраним фахом.
12. У процесі навчання і практики я з легкістю виконую професійні завдання.
13. Я хочу і можу працювати за обраною спеціальністю.
14. Можу назвати іншу професію, яка більше відповідає моїм здібностям та нахилам.
15. Я володію достатнім рівнем знань з майбутньої професії.

16. Вважаю, що професія, яку я отримую, має соціальну значущість, і пишаюся цим.
17. Я добре усвідомлюю свої професійні цілі і прагну до них, тому жодні життєві проблеми не зможуть мені завадити їх досягти.
18. Відчуваю захоплення, піднесення, коли досягаю успіхів в обраній професії.
19. За будь-якої нагоди прагну ознайомитися із роботою фахівців в області моєї майбутньої професії за спеціальністю, яку зараз набуваю.
20. З власної ініціативи читаю додаткову літературу, що має відношення до майбутньої професії.
21. Маю велике бажання працювати за іншою професією.
22. Я усвідомлюю себе представником професійної спільноти (назва професії, яку набуває студент).
23. Навчаюся в даному навчальному закладі в силу певних обставин, професія ж мені малоцікава.
24. Я добре уявляю своє кар'єрне зростання за професією, яку набуваю.
25. Називаючи себе (назва професії), відчуваю позитивні емоції (гордість, радість тощо).
26. Отримані в процесі навчання знання та вміння успішно використовую під час виробничого навчання і практики.
27. У вільний від навчання час працюю за професією, яку набуваю в учбовому закладі.
28. У світі існує багато професій, які подобаються мені значно більше, ніж та, яку я отримую зараз.
29. Я добре знаю вимоги, що висуваються до фахівців моєї майбутньої професії.
30. Найважливіше для мене – продовжити роботу за своїм фахом, ніж отримати більш високу посаду, не пов'язану з моєю спеціальністю.
31. Іноді мені здається, що я сам не знаю, чого хочу від майбутнього професійного життя.
32. Моє ставлення до праці за обраною професією за час проходження навчання і практики покращилось.

33. У роботі я виявляю себе людиною діяльною, працелюбною, відповідальною.
34. Працюю над створенням свого професійного іміджу.
35. Якби в мене була можливість змінити професію, я змінив би її на іншу.
36. З легкістю можу описати портрет представника своєї професії.
37. Мої особистісні та життєві цінності співпадають з цінностями майбутньої професії та професійної спільноти.
38. Мої дії спрямовані на досягнення успіху в обраній професії.
39. В процесі оволодіння секретами професії виявляю вольові якості особистості (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, організованість тощо).
40. Уважно спостерігаю за роботою професіоналів та намагаюсь їх наслідувати в процесі своєї професійної діяльності.
41. Мої захоплення та заняття у вільний час пов'язані з майбутньою професією.
42. Моя головна мета - кар'єра за іншою спеціальністю.
43. Є люди, яких я вважаю ідеалом в своїй професії і прагну бути схожим на них.
44. Я не маю чітко сформованих професійних цінностей.
45. Навіть якби я мав можливість змінити професію, я би її не змінював.
46. Для досягнення професійної мети за обраною спеціальністю я зроблю все, що в моїх силах.
47. Беру участь у конкурсах фахової майстерності.
48. В житті дотримуюсь принципу: «Успішність професійного становлення більшою мірою залежить від мене, ніж від оточення».

**«Методика визначення ясності Я-концепції (SCC)» (автор Т.Кемпбелл),
адаптована І.Я.Шемелюк**

Інструкція: «Перед Вами 12 тверджень. Оцініть їх, використовуючи 5 - бальну шкалу:

- 1 - абсолютно не згоден;
- 2 - не згоден;
- 3 - частково згоден, частково не згоден;
- 4 - згоден;
- 5 - абсолютно згоден».

Текст опитувальника

1. Мої думки часто суперечать одна одній.
2. Сьогодні у мене може бути одна думка про себе, завтра - інша.
3. Я витрачаю багато часу , розмірковуючи про те, якою людиною я насправді є.
4. Іноді я відчуваю, що не є дійсно тією людиною, якою я повинна бути.
5. Коли я намагаюся згадати, яким/ою людиною я був/ла в минулому, мені важко це зробити.
6. Я рідко переживаю конфлікт між різними сторонами моєї особистості.
7. Іноді я думаю, що знаю інших людей краще, ніж самого себе.
8. Мої уявлення про себе, здається, змінюються досить часто.
9. Якби мене попросили описати мою особистість, мій твір кожен раз би закінчувався по-різному.
10. Навіть якщо б я хотів/ла, не думаю, що зміг/змогла би кому-небудь розповісти, яким/якою насправді я є.
11. Взагалі, у мене є чітке уявлення, хто я і який/яка я.
12. Мені часто буває важко скласти власну думку про різні речі, тому що я не знаю, чого я хочу насправді.